

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

PETRA POČKAJ

Mentor: red. prof. dr. BOJKO BUČAR

Somentorica:izr. prof. dr. TANJA RENER

ZLORABA DELA OTROK V SLOVENIJI IN V SVETU

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, februar 2003

KAZALO

SEZNAM KRATIC

UVOD

1. OPREDELITEV DELA OTROK	6
1.1. <i>Nevarno delo</i>	10
1.1.1. Služenje v tujih gospodinjstvih	10
1.1.2. Otroško delo v kmetijstvu in ribištvu	11
1.1.3. Otroško delo v obrti in industriji	12
1.2. <i>Najhujše oblike otroškega dela</i>	13
1.2.1. Trgovanje z otroki	13
1.2.2. Prisilno delo in obveznost odplačevanja dolgov staršev z otroškim delom	14
1.2.3. Otroci v oboroženih spopadih	15
1.2.4. Otroci v prostituciji in pornografiji	17
1.2.5. Otroci v nezakonitih dejavnostih	18
1.3. <i>Otroško delo (child labour) in delovne aktivnosti otrok (child work)</i>	19
2. RAZŠIRJENOST RAZLIČNIH OBLIK DELA OTROK	21
3. DEJAVNIKI, KI POVZROČAJO OTROŠKO DELO	25
3.1. <i>Revščina, globalizacija in potrošništvo kot povzročitelji otroškega dela</i>	26
3.2. <i>Okrnjeno izobraževanje otrok</i>	29
3.3. <i>Kulturni vzorci, vrednote in prepričanja kot povzročitelji otroškega dela</i>	30
4. UKREPI ZA PREPREČITEV IN ODPRAVO OTROŠKEGA DELA	32
5. SLOVENIJA IN DELO OTROK	36
5.1. <i>Zaščita otrok v slovenski zakonodaji</i>	36
5.2. <i>Zadovoljivost varstva otrok v Sloveniji pred zlorabami dela</i>	39
5.3. <i>Podatki o zlorabah dela otrok na Slovenskem</i>	40

SKLEPI

VIRI

PRILOGA

SEZNAM KRATIC

DCI, Defence for Children International (Mednarodna zaščita otrok)

ECPAT, End Child Prostitution in Asian Tourism (Konec otroški prostituciji v azijskem turizmu)

ILO, International Labour Organisation (MOD, Mednarodna organizacija dela)

IPEC, International Programme on the Elimination of Child Labour (Mednarodni program za izkoreninjenje dela otrok)

ISPCAN, International Society for the Prevention of Child Abuse and Neglect (Mednarodno združenje za zaščito otrok pred zlorabami in zanemarjanjem)

IWGCL, International Working Group on Child Labour (Mednarodna delovna skupina za delo otrok)

RAI, Radiotelevisione Italiana (Radiotelevizija Italija)

RS, Republika Slovenija

SFRJ, Socialistična federativna republika Jugoslavija

UN, United Nations (OZN, Organizacija združenih narodov)

UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)

UNICEF (Unicef), United Nations Children's Fund (Sklad Združenih narodov za otroke)

USA, United States of America (ZDA, Združene države Amerike)

UVOD

Po 40-ih letih, kar se je Kenija otresla britanske oblasti, je v tej afriški državi na volitvah decembra lani zmagala opozicija. Novi predsednik je postal Mwai Kibaki.

Zmago so mu prinesli predvsem glasovi najrevnejših državljanov, saj je Kibaki v predvolilni kampanji napovedal odločen boj revščini, ki ogroža dobro polovico 30-milijonske Kenije. Pomemben cilj, ki si ga je zadal novoizvoljeni predsednik, je tudi brezplačno šolanje. Vendar ga je takoj po izvolitvi postavila na laž neka norveška televizijska ekipa, ki je med obiskom predsednikovega posestva odkrila, da so njegova delovna sila predvsem še zelo majhni otroci, stari 6, 7 let.

Otroško delo ostaja eden pogostejših vzrokov trpinčenja in izkoriščanja otrok. Najbolj razširjeno je v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki, v državah v razvoju torej. Otroci pa delajo tudi v bogatih državah z razvitimi in industrializiranimi gospodarstvi. V rudnikih, tovarnah in na poljih opravljajo nevarna dela, ki ogrožajo njihov razvoj. Zaradi prenašanja težkih bremen in prisilne drže so nižji in lažji od vrstnikov. Ker uporabljajo ostra orodja in upravljajo stroje, oblikovane za odrasle, se jih veliko trajno poškoduje; izgubijo vid, sluh pa tudi ude. Vdihavajo pesticide in druge škodljive snovi in obolevajo za smrtonosnimi boleznimi. Delodajalci jih nadirajo, tepejo in spolno zlorablajo. Otroci ne zmorejo obiskovati šole, vsaj rednega pouka ne. Ostajajo neizobraženi in brez možnosti za uspešno življenje. Kratene so jim njihove temeljne človekove pravice, okrnjeno je njihovo dostojanstvo. Otrokom, ki so se prisiljeni prodajati na ulicah in v javnih hišah, ki služijo gospodarjem kot sužnji in živijo v skrajni revščini, je treba odločno in nemudoma pomagati. Svetovna javnost se, kot kaže, prebujata. 12. junij je leta 2002 prvič zaznamovala kot svetovni dan boja proti otroškemu delu. Mednarodna organizacija dela (MOD) se je ob tem zavzela za svet, kjer se bodo starši lahko zaposlili, otroci pa sedli v šolske klopi.

Otroško delo je vse bolj opazno zaradi svoje množičnosti in raznovrstnosti, nenazadnje pa tudi zaradi pozornosti, ki mu jo posvečajo specializirane agencije Združenih narodov (ZN), mednarodne nevladne organizacije, državne oblasti in drugi. Gre za večplasten in zapleten pojav. Revni starši in njihovi otroci vidijo v njem edini način preživetja. Ohranjata pa ga tudi globoko ukoreninjena miselnost, ki časti odraslega in močnega človeka in zapostavlja otroka, ki mu ne priznava nobenih pravic, ter utilitarna naravnost posameznikov, podjetij in celo državnih oblasti, ki otrokovemu življenju postavljajo tržno vrednost. Vzroki so torej različni, čeprav med sabo prepleteni. Tisti izvorni so revščina, nezavedanje in slaba informiranost izkoriščanih in občutek vsemogočnosti in sla po zaslužku tistih, ki izkoriščajo. Da bi problem vsaj omilili, se

je treba spopasti z njim na več ravneh. **Dolgoročno je treba izboljšati življenjske razmere najrevnejših, zaposliti starše, otrokom omogočiti šolanje, o njegovih razsežjih in hudih posledicah ozavestiti svetovno javnost in zagotoviti, da bodo države sprejele in predvsem uspešno uveljavile mednarodne standarde za zaščito otrok.** Toda naštetu se uresničuje le zlagoma oziroma tako počasi, da je za mnoge otroke že prepozno. **Kratkoročno so učinkovitejše nevladne organizacije, ki področje delovanja omejijo geografsko ali na odpravo ene vrste zlorabe ali pa se osredotočajo na primer le na opismenjevanje neke skupine otrok in delujejo zato bolj neposredno.**

Oblike otroškega dela, njegov obseg, vzroke zanj in možne rešitve sem predstavila z analizo in sintezo vsebine sekundarnih virov. Z neempirično metodo analize primarnih virov – konvencij, deklaracij, zakonov in poročil – sem prikazala mednarodno in slovensko pravno ureditev področja otroškega dela. S funkcionalno metodo razlage primarnih virov sem interpretirala relevantne člene mednarodnih konvencij in deklaracij kot tudi člene slovenskih zakonov po njihovem namenu. Uporabila sem še primerjalno metodo razlage primarnih virov – določila mednarodnih konvencij, ki so za Slovenijo obvezujoča, sem primerjala z določili slovenske zakonodaje. Pri analizi otroškega dela v Sloveniji se nisem oprla na obstoječa dela, saj relevantnih študij ni. V nalogi sem zato podala analizo predmetne dokumentacije okrožnih državnih tožilstev. Z dovoljenjem ministrstva za pravosodje sem pregledala arhivirane sodne spise za obdobje od januarja 1995 do junija 2000, in sicer po 201. členu kazenskega zakonika. Otroško delo pri nas sem analizirala tudi z neempirično uporabo metode usmerjenih intervjujev z višjo državno tožilko v Ljubljani in z avtorjem raziskave o zlorabah otrok na Slovenskem. Z opisno metodo pa sem podrobneje predstavila posamezne primere zlorab.

Najprej sem na podlagi temeljne mednarodne zakonodaje opredelila pojme: otrok, delo in različne oblike otroškega dela in jih opisala. Nato sem predstavila razsežnosti problema – število izkoriščanih otrok v posameznih delih sveta po starosti in spolu. Pojasnila sem dejavnike, ki povzročajo otroško delo: revščino, globalizacijo, potrošništvo, enačenje otroka z dobrino, zanemarjanje šolstva ter kulturne vzorce, ki ustvarjajo družbo, v kateri se otroško delo lahko ohranja in razvija. Predstavila sem tudi možne rešitve, kot so sprejemanje nacionalnih zakonov in uveljavljanje določil mednarodnega prava v posameznih državah, razvoj šolstva, delovanje mednarodnih

nevladnih organizacij in pobude potrošnikov. V zadnjem poglavju sem se posvetila še delovnopravnemu varstvu otrok v Sloveniji.

1. OPREDELITEV DELA OTROK

Mednarodna organizacija dela (MOD) je ocenila, da dela večino dneva kar 211 milijonov otrok, mlajših od 15 let (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:15). V oboroženih spopadih sodeluje več kot 300 tisoč oseb, mlajših od 18 let (Maslen, 1998:445). Vsako leto je v prostitucijo prisiljenih milijon otrok (Dini Ciacci, 2000:31).

Iqbala Masiha, dečka iz Pakistana, je oče prodal neki tovarni preprog. Iqbal je imel 4 leta. V 12 urah dela na dan je moral narediti vsaj 10 tisoč vozlov (Violante, 2000:28). Pet let kasneje so ga aktivisti človekoljubne organizacije Fronta osvoboditve suženjskega dela rešili. Omogočili so mu šolanje. Leta 1995 je na sedežu Združenih narodov v New Yorku pričal o hudih zlorabah, ki jih je doživel (Magosso, 2000:66). Vrnitev v Pakistan je bila zanj usodna; 16. aprila istega leta so ga najverjetneje ustrelili člani pakistanske mafije, ki nadzoruje tamkajšnjo proizvodnjo in trgovino s preprogami (Loiodice, 2000:39). Zgodba Iqbala Masiha je prerasla v simbol boja proti izkoriščanju dela otrok in svetovno javnost znova opozorila na resnost problema (Loiodice, 2000:39). Trend izkoriščanja dela otrok pa zaradi globalizacije še narašča (Bales, 2000:9).¹ V zadnjih desetletjih minulega stoletja so pravila tržne ekonomije zavlada svetu z globalizacijo; podjetja znižujejo stroške proizvodnje tudi na račun cenene otroške delovne sile (Loiodice, 2000:26, 27).

Zanesljivih števil in študij o razširjenosti pojava je malo.² Literatura o otroškem delu tako bolj ali manj navaja le posamezna osupljiva pričevanja otrok, ki so v zaniknih

---

¹Globalizacija je preseгла demografske in ozemeljske razmejitve. Pretok blaga, storitev in kapitala med državami se je sprostil in močno narasel (Samuelson in Nordhaus, 2001:32). Svetovni trg danes vpliva posredno in neposredno na življenja prebivalcev vseh celin. Tako podjetja kot tudi delavci tekmujejo za prevlado na svetovnem trgu s tistimi, ki ponujajo istovrstne izdelke in storitve (Gallino v Loiodice, 2000:25, 26).

²Zlorabljene otroke je težko odkriti. Izračuni kažejo, da na svetu živi kar 40 milijonov otrok brez imena in državljanstva, ker starši njihovega rojstva niso prijavili, oblasti pa ne zabeležile (Dini Ciacci, 2000:32), čeprav mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah v 24. členu določa, da mora biti vsak otrok takoj po rojstvu vpisan v rojstno matično knjigo in dobiti ime (UL RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992). Poleg tega delodajalci otroke pogosto zapirajo v majhne in zadušne delavnice, kjer jih

delavnicah, rudnikih in javnih hišah delali od zore do mraka, tvegali življenje in občutili vso krutost in neizprosnost delodajalcev (Loiodice, 2000:38). Največ, kar 97,7 odstotka tovrstnih zlorab, se zgodi v državah v razvoju, preostalih 2,3 odstotka pa v državah v tranziciji in razvitem svetu – tudi v Evropi in v Združenih državah Amerike (Every child counts, New global estimates on child labour, 2002:18). Materialna in kulturna revščina, neravnovesje med svetovnim severom in jugom in negativne posledice globalizacije so povzročitelji tudi najhujših oblik otroškega dela. Prav v zadnjem času pa so se razvile še druge oblike, ki so, vsaj na videz, manj škodljive (Loiodice, 2000:19, 20). Otroci se vse pogosteje zaposlujejo v družinskih podjetjih, opravljajo lažja dela in redno obiskujejo šolo. Tudi pri tem so zlorabe pogoste.

Pri raziskovanju in poskusih reševanja problema se rado zatakne že na začetku, in sicer pri opredeljevanju pojmov otroka, dela in otroškega dela ter pri razlikovanju različnih pojavnih oblik otroškega dela. Ogrodje za odpravo terminološke zmede nudi specializirana agencija Združenih narodov (ZN) – Mednarodna organizacija dela (MOD). Ta pri svojih raziskavah upošteva otroke, ki so stari vsaj 5 let in še niso dopolnili 18 let. Po 1. členu konvencije ZN o otrokovih pravicah (UL RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992) in po 2. členu konvencije MOD št. 182 o prepovedi najhujših oblik otroškega dela in takojšnjem ukrepanju za njihovo odpravo (UL RS-MP 7/2001, 23.3.2001) je otrok namreč oseba, ki še ni dopolnila 18 let. MOD upošteva tudi v praksi uveljavljen 47. člen Unescove klasifikacije standardov izobraževanja, ki določa, da je otrok pred petim letom starosti še premlad, da bi se zaposlil (International standard classification of education, 1997). Delo pa MOD v skladu z 9. členom resolucije o statistiki ekonomsko aktivnega prebivalstva, zaposlenosti in brezposelnosti opredeljuje kot plačano ali neplačano ekonomsko aktivnost, ki je tržno ali netržno usmerjena (Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and underemployment, 1982). Primer netržno usmerjene ekonomske aktivnosti je pridelava dobrin za lastno porabo. Otroci, ki v sorodnikovi delavnici izdelujejo lončene posode za prodajo, pa za to niso plačani, so ekonomsko aktivni, kot tudi otroci, ki služijo v tujih gospodinjstvih. Otroci, ki delajo v domačem gospodinjstvu, se po klasifikaciji MOD

---

javnost, državne oblasti in dobrotelne organizacije težko odkrijejo. Izsledki raziskav so zelo odvisni tudi od državnih oblasti in njihove pripravljenosti za sodelovanje (Ashagrie, 1997:1).

ne uvrščajo med ekonomsko aktivne, zato jih ta organizacija tudi ne vključuje v svoje raziskave (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:29, 30).

Zmotno bi bilo tudi misliti, da so vsi ekonomsko aktivni otroci zlorabljeni. MOD zato ločuje med lažjim delom (*light work*), rednim delom (*regular work*), nevarnim delom (*hazardous work*) in najhujšimi oblikami otroškega dela (*worst forms of child labour*) (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:29, 31). Zadnji dve skupini sta za otroka vsekakor škodljivi. Lažja in redna dela pa postanejo škodljiva le, če jih opravljajo otroci, ki še niso dovolj stari, ali če jih opravljajo preveč ur na teden. Vsako delo, ki škoduje otroku in njegovemu celostnemu razvoju in bi ga bilo treba zato izkoreniniti, pa imenujemo otroško delo (*child labour*):

Tabela 1.1: Oblike dela otrok

Starost	Oblike dela otrok			Najhujše oblike otroškega dela
	Lažje delo	Redno delo	Nevarno delo	
od 5 do 11 let				
od 12 do 14 let				
od 15 do 17 let				

Vir: (2002) Every child counts: New global estimates on child labour. International labour office, Geneva.

Otroško delo (*child labour*), ki ga v Tabeli 1.1 označujejo obarvana polja, zajema otroke med 5. in 11. letom starosti, ki so kakor koli ekonomsko aktivni, otroke med 12. in 14. letom, ki so ekonomsko aktivni – izvzeti so otroci, ki opravljajo lahka dela – in otroke med 15. in 17. letom, ki opravljajo nevarna dela ali delo, ki sodi med najhujše oblike. Podlaga za to razdelitev je konvencija MOD št. 138 o minimalni starosti za sklenitev delovnega razmerja (UR RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992). Ta v 2. členu določa, da se otroci lahko zaposlijo po zaključenem obveznem šolanju, vendar ne pred 15. letom. V 3. členu še določa, da se otroci v državah v razvoju lahko zaposlijo že leto prej, pri 14-ih, a delo ne sme ogrozati njihovega razvoja. Tem zahtevam ustreza opredelitev rednega dela, ki pa ne sme trajati več kot 43 ur na teden.³ V 7. členu konvencija dopušča tudi zaposlovanje otrok, starih 12 in 13 let, a le

³Zakonodaje posameznih držav določajo od 35- do 46-urni delovni teden, MOD zato pri opredeljevanju škodljivosti dela za otroke upošteva povprečni 43-urni delovni teden.

za lažja dela, ki ne škodujejo njihovemu zdravju in razvoju, ne ovirajo šolanja in ne trajajo več kot 14 ur na teden. Nihče, ki še ni dosegel polnoletnosti oziroma 18 let, pa ne sme opravljati nevarnih in najhujših oblik otroškega dela. Tretja člena konvencij MOD št. 138 in št. 182 razlagata, da nevarno delo ogroža otrokovo fizično in psihično zdravje ter njegov osebni razvoj. Priporočilo št. 190 h konvenciji MOD št. 182 v 2. poglavju med drugim pojasnjuje, da je nevarno delo tisto, ki otroka izpostavlja fizičnim, psihičnim in spolnim zlorabam; ki poteka v utesnjemem prostoru, na nevarni višini, pod zemljo ali pod vodo; ki poteka v nezdravem okolju, kjer otroci vdihavajo prah, pesticide in druge nevarne snovi in so izpostavljeni hrupu, vročini ali mrazu; kjer morajo otroci upravljati nevarne stroje, delati z nevarno opremo in orodjem ali pa prenašati težka bremena (Recommendation 190 concerning the Prohibition and immediate Action for the Elimination of the worst Forms of Child Labour, 1999).⁴ Konvencija MOD št. 182 v 3. členu opredeljuje tudi najhujše oblike otroškega dela. To so vse oblike suženjstva, prodaja in tihotapstvo otrok, odplačevanje dolgov staršev z otroškim delom, prisilno delo, nabor otrok za sodelovanje v vojnih spopadih in zloraba otrok za prostitucijo in pornografijo ter za nezakonite dejavnosti, predvsem za pridelavo in razpečevanje drog.

Poglejmo še, kako otroško delo opredeljuje Unicef. V Poročilu o položaju otrok na svetu za leto 1997 piše, da so zlorabljeni tisti zaposleni otroci, ki še niso dopolnili 15 let, in sicer takrat, ko jim delo krati pravico do svobodnega odraščanja, igre in šolanja, torej takrat, ko ovira njihov telesni, intelektualni, čustveni in socialni razvoj. Otrok je torej zlorabljen, ko začne prezgodaj delati polni delovni čas, ko mu delo odvzame ves prosti čas in ga fizično in psihično preobremeni, ko mora delati na ulici ali v neprimernih prostorih, ko dobi prenizko plačilo, pa tudi ko je delo zanj preodgovorno ali pa načenja njegovo samospoštovanje in mu onemogoča izobraževanje (Bellamy, 1996:24, 25).

1.1. Nevarno delo

1.1.1. Služenje v tujih gospodinjstvih

Najbolj razširjena oblika nevarnega otroškega dela, ki jo upoštevajo statistike MOD in Unicefa, je služenje v tujih gospodinjstvih. Zelo pogosto je v Afriki, Aziji,

---

⁴V prilogi je podan podrobnejši seznam del, ki jih zakonodaje posameznih držav opredeljujejo kot nevarna dela.

Latinski Ameriki, na Bližnjem vzhodu in v južni Evropi (Bellamy, 1996:30). Otroci skrbijo za pripravo hrane, čistijo, perejo, likajo in strežejo gospodarjem in njihovim otrokom (Seabrook, 2001:99, 100). Vstajajo zgodaj in delajo v povprečju 12 ali 15 ur, včasih celo 18 ur na dan (Bellamy, 1996:30). Večinoma prihajajo z revnega podeželja. Mnoge starši oddajo, ker jih sami ne zmorejo preživljati (Seabrook, 2001:98, 99). Pri premožnejših družinah večinskega prebivalstva se zaposlujejo tudi otroci, ki pripadajo kaki etnični manjšini ali staroselski skupini prebivalstva z dna družbene lestvice (Child domestic work, 1999:5). Velikokrat so od doma tako oddaljeni, da svojce obiščejo le redko: otroci iz Bangladeša, Pakistana, Indonezije in s Filipinov se s starši snidejo le med večjimi verskimi prazniki. Odraščajo brez starševske ljubezni in na svoje korenine počasi pozabijo. Proces izgubljanja identitete je lahko tako temeljit, da ostanejo celo brez lastnega imena (Blanchet v Seabrook, 2001:101). Gospodarji jim namenijo kakšno drugo ali pa jih naslavljajo kar s splošnimi imeni, ki označujejo služabnika (Child domestic work, 1999:6).⁵ Ti otroci so nevidna delovna sila, razkropljeni in skriti po domovih nešteto delodajalcev. Ker jih je težko najti in prešteti, ostaja njihovo skupno število neznan. Na voljo so le podatki posameznih geografsko omejenih študij. V Džakarti v Indoneziji jih je okoli 400 tisoč, na Haitiju okoli 250 tisoč (IPEC action against child labour. Achievements, lessons and indications for the future, 1999:25), v Dhaki v Bangladešu kakih 300 tisoč (Seabrook, 2001:98), v Limi v Peruju 150 tisoč, in v Parizu v Franciji po nekaterih ocenah kar 3 tisoč (Bales, 2000:9). V Nepalju ocenjujejo, da dela v gospodinjstvih 60 tisoč, na Šri Lanki pa 100 tisoč otrok (Child domestic work, 1999:3). Večina jih ima od 12 do 17 let (IPEC action against child labour. Achievements, lessons and indications for the future, 1999:25). V številnih državah zaposlujejo še mlajše otroke, ponekod na Karibskem otočju in v zahodni Afriki tudi komaj 5-letnike (Bales, 2000:25). Med služabniki je največ deklic, kar 90 odstotkov (Bellamy, 1996:30). Zaposlujejo jih raje kot dečke, ker so, tako zatrjujejo njihovi delodajalci, ubogljivejše, tišje in bolj uslužne in si ne upajo bežati. Gospodarji jih pogosto tudi spolno zlorabljujejo, zato so izpostavljene neželenim nosečnostim in spolno prenosljivim boleznim. Poleg tega je njihovo delo povsem razvrednoteno, saj je po tradicionalni miselnosti gospodinjenje dolžnost vsake ženske (Seabrook, 2001:99). Denar, ki ga

---

⁵*Restavek* na Haitiju, kar pomeni »tisti, ki ostane«; *bandhu* ali »vezani« služabnik v Bangladešu in *puerta cerrada* služabniki oziroma služabniki »za zaprtimi vrati« v Dominikanski Republiki.

prislužijo, marsikje namenijo šolanju njihovih bratov (Child domestic work, 1999:4). Deklice so tako ob zaslužek in izobrazbo. Sicer pa so plačila vseh malih služabnikov borna in ne presežejo šestine plačila odrasle osebe za istovrstno delo (Child domestic work, 1999:5). V Ruandi gospodinji otroci za 2 do 4 ameriške dolarje na mesec, v Bangladešu za 3. Vendar denar izplačujejo le redkim, v Bangladešu in Keniji le 16-im odstotkom otrok (UNICEF annual report 1998, 1999:16). Večina se jih mora zadovoljiti z ostanki hrane, starimi oblačili in streho nad glavo (Child domestic work, 1999:5). Otroci sčasoma telesno precej oslabijo in se ob delu večkrat poškodujejo. Zaradi stresa in strahu, v katerem živijo, tožijo za glavoboli in bolečinami v trebuhu. Če zbolijo, jim gospodarji le redko nudijo ustrezno zdravniško pomoč, in če menijo, da so otroci leni, jih kaznujejo s tepežem (Seabrook, 2001:102). Le malo jih hodi v šolo, v Beninu na primer samo 10 odstotkov (Bellamy, 1996:30). Peruanskih deklic indijanskega porekla celo namenoma ne vpisujejo v šolo, da bi za vselej ostale le služkinje. Gospodarji se dostikrat bojijo, da jih bodo bolj izobraženi otroci zapustili in si poiskali boljšo zaposlitev drugje (Child domestic work, 1999:7).

1.1.2. Otroško delo v kmetijstvu in ribištvu

Veliko otrok je zaposlenih tudi v kmetijstvu in ribištvu (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:11). V Aziji, predvsem v Burmi, Indoneziji, na Filipinih in na Tajskem, dečki postavljajo mreže za globokomorski ribolov (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:12). Na eni sami ribiški ladji jih zaposlijo tudi po 300. Največkrat so stari od 10 do 15 let. Potapljajo se brez ustrezne opreme in preždijo v vodi po 12 ur na dan. Umirajo zaradi utopitev in napadov morskih psov. V Maleziji delajo otroci na plantažah naravnega kavčuka po 17 ur na dan, pretijo jim piki strupenih kač in mrčesa. V Tanzaniji med obiranjem kave vdihavajo pesticide (Bellamy, 1996:17). V Italiji ocenjujejo, da samo na plantažah Kalabrije dela kakšnih 15 tisoč otrok (Moyersoen, 2000:46). Okoli 800 tisoč jih obdeluje polja in dela na farmah v Združenih državah Amerike, predvsem v Kaliforniji, Teksasu, Washingtonu, Arizoni in na Floridi (Tucker, 2000). Raziskave ameriškega urada za delo, ki so jih leta 1990 opravili med otroki mehiškega rodu, so pokazale, da jih je polovica zaposlenih na newyorških državnih posestvih delala na poljih, ki so jih pravkar poškropili s pesticidi (Bellamy, 1996:20). Prav zaradi dela s strupenimi pesticidi, herbicidi in gnojili otroci obolevajo za rakom in boleznimi imunskega sistema (Child

labour: Targeting the intolerable, 1998:11). Ker rokujejo z nevarnimi orodji in stroji, se jih veliko ponesreči. Mnogi ostanejo invalidi, nekateri umrejo. Zaradi prenašanja težkih bremen in prisilne drže pa je večina otrok trajno telesno zavrta (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:10).

1.1.3. Otroško delo v obrti in industriji

Otroke zaposlujejo še v nešteti obrtnih delavnicah, tovarnah in premogovnikih (Bellamy, 1996:17). V azijskih tovarnah pirotehničnih sredstev že komaj 3-letni izdelujejo in zlagajo vžigalice in petarde. Zaradi strupenih snovi in plinov obolevajo za kožnimi boleznimi in boleznimi dihal. V tovarnah stekla in keramike delajo pri zelo visokih temperaturah, v slabo osvetljenih prostorih in ob glasnih strojih (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:11, 12). Podobno nevarno je zanje delo ob pečeh v Pakistanu, Bangladešu in Indiji, kjer izdelujejo zidake (Bales, 2000:164). V premogovnikih v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki kopljejo rove, izkopavajo rudo in loščijo drage kamne. Njihovo zdravje ogrožajo skrajni napor in strupeni plini (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:11). V Maroku, Pakistanu in Indiji presedijo dolge ure pred statvami in izdelujejo drage preproge za izvoz. Ker vdihavajo volneni prah, obolevajo za boleznimi dihal. V Združenih državah Amerike v zaniknih delavnicah izdelujejo oblačila (Bellamy, 1996:17). V Evropi so najbolj prizadete države Sredozemlja. V Italiji je veliko otrok zaposlenih v usnjarski in čevljarški industriji. Ti obrati so zelo pogosti na jugu države, predvsem v okolici Neaplja (Moyersoen, 2000:45, 46 in Sutcliffe, 1993:5). V eni takih tovarn obutve je policija leta 1999 našla 10 deklic, mlajših od 14 let, ki so morale dodelati od 600 do 1000 parov čevljev na dan. Deklice se pri tem niso smele pogovarjati, prepovedali so jim celo dvigovati glave. Zaslužile so kakšnih 2 tisoč dolarjev na dan (Placido, 2000). Na Portugalskem je zaposlenih okoli 30 tisoč otrok, deklice pretežno v šivalnicah konfekcijskih oblačil in obutve, dečki, med njimi tudi 12-letniki, pa na gradbiščih, v tovarnah granitnih tlakovcev in keramike (Rosen, 1994:116-118). V Grčiji podobna dela opravljajo otroci, ki pripadajo romski etnični manjšini in družinam albanskih priseljencev (Sutcliffe, 1993:5). Sicer pa je povsod po svetu nešteto obrtnih delavnic, tovarn, gradbišč, zlatokopov in drugih delovišč, kjer zdravje in življenje otrok ogrožajo skrajni napor, pa tudi strupeni plini in druge snovi. V usnjarski in čevljarški industriji ter pri barvanju preprog so to hlapi lepil, barv in razredčil, v avtomehaničnih

delavnicah, garažah in na bencinskih črpalkah hlapi benzena, v gradbeništvu azbest in svinec, v premogovnikih zlata pa živo srebro (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:10).

1.2. Najhujše oblike otroškega dela

1.2.1. Trgovanje z otroki

Kriminalne združbe prodajo vsako leto za otroško prostitucijo in izdelavo pornografskega materiala ter za prisilno delo in suženjstvo okoli milijon 200 tisoč otrok (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:26). Vsote denarja, ki jih s tem služijo, so ogromne. Cena otroka iz Bangladeša, starega od 9 do 16 let, se giblje na trgu med 400 in 10 tisoč ameriškim dolarji (Seabrook, 2001:12).

Protokol OZN za preprečitev in kaznovanje trgovanja z ljudmi, posebej z ženskami in otroki, v 3. členu določa, da je trgovanje z otroki rekrutiranje, prevažanje in nastanitev oseb, ki še niso dopolnile 18 let, z namenom, da bi jih ekonomsko in spolno izkoriščali (Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, 2000). Deklice izkoriščajo predvsem za prostitucijo in delo v gospodinjstvih, dečke pa za prisilno delo v kmetijstvu, preprodajo drog in druga kazniva dejanja, kot so tatvine in naročeni požigi.⁶ Načinov nabora otrok je več. Preprodajalci otroke ugrabljajo, velikokrat pa jim jih zaupajo starši. Preprodajalci namreč staršem zagotovijo, da se bodo otroci v tujini šolali in opravljali lažja in varna dela (Loiodice, 2000:73). Starši za prevoz dajejo velike vsote denarja. Mati nekega dečka je tako za sinov nelegalni prevoz iz Maroka v Italijo v tovornjaku s čebulo in za obljubo o dečkovem boljšem življenju plačala 400 tisoč tolarjev. Posrednik pa je dečka ob prihodu na cilj zavrzel (Placido, 2000).

Poti trgovanja z otroki potekajo med regijami znotraj posameznih držav, med sosednjimi državami, pa tudi med celinami. Ena največjih poteka iz Latinske Amerike v Severno Ameriko, Evropo in na Bližnji vzhod. Največ otrok prihaja iz Brazilije, prodajo pa jih v ZDA, Nemčijo, na Nizozemsko, v Veliko Britanijo, Švico, Italijo, Izrael in na Japonsko (Victims of trafficking and violence protection act 2000: Trafficking in persons report, 2002:32). Po podatkih Unicefa so ustaljene poti tudi iz Tajske in s Filipinov v Avstralijo, na Novo Zelandijo in Tajvan, iz Kambodže,

---

⁶MOD otrok, ki so predmet trgovine, ne prišteva h končnemu številu otrok, ki so prisiljeni v najhujše oblike otroškega dela in se tako ogne dvojnemu štetju.

Mjanmara in Vietnam na Tajsko, iz Nepala in Bangladeša v Indijo, iz Pakistana na Bližnji vzhod, iz držav nekdanje Sovjetske zveze v baltske države in zahodno Evropo, iz Romunije v Italijo in čez Turčijo in Ciper do Izraela in drugih držav Bližnjega vzhoda ter iz zahodne Afrike na Bližnji vzhod (Children trafficking, 2002). Trgovanje z otroki narašča tudi v osrednji in zahodni Afriki (Child domestic work, 1999:5). Tu skupine otrok, starih od 8 do 14 let, selijo s podeželja v mesta. Bohoti se tudi čezmejna trgovina, ki poteka največkrat iz Benina, Gane, Nigerije in Toga na Slonokoščeno obalo, v Kongo, Ekvatorijalno Gvinejo, Gabon, pa tudi v Nigerijo in Benin, ki sta tako oboje – izvorni in ciljni državi. Pereče so razmere v Romuniji, od koder poročajo o ugrabitvah otrok, ki živijo na ulici, in njihovi prodaji predvsem nemškimi in nizozemskim javnim hišam (Stanoiu, 2000:200, 201). Romunske otroke prodajajo za prostitucijo tudi v Bosno, Srbijo, Makedonijo, na Kosovo, v Grčijo, Italijo in Albanijo (Victims of trafficking and violence protection act 2000: Trafficking in persons report, 2002:87). Iz Albanije poročajo, da so žrtve trgovine z otroki tudi številni dečki, ki jih odpeljejo prosjačit v Italijo in Grčijo. Italijanske oblasti že dobrih 20 let beležijo stalen dotok deklic iz vzhodne Evrope, namenjenih na italijanski trg prostitucije (Occhiogrosso, 2000:126). V zadnjih 10 letih se je močno povečala predvsem trgovina z albanskimi deklicami.

1.2.2. Prisilno delo in obveznost odplačevanja dolgov staršev z otroškim delom

Med najhujše oblike otroškega dela sodita prisilno delo in obveznost odplačevanja dolgov staršev z otroškim delom. Konvencija MOD št. 29 o prisilnem ali obveznem delu v 2. členu določa, da je delo prisilno, če ga opravlja posameznik, ki se zanj ni odločil prostovoljno oziroma ga opravlja, ker mu sicer preti kazen (UL RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992). Delo otroka je torej prisilno, ko se otrok ne more svobodno gibati in je pod popolnim nadzorom delodajalca, ki ga fizično in psihično zlorablja (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:35). Oblika prisilnega dela je tudi *bonded labour* oziroma odplačevanje dolgov staršev z otroškim delom. Dopolnilna konvencija OZN o odpravi suženjstva, trgovine s sužnji ter ustanov in praks podobnih suženjstvu v 1. členu določa, da stanje dolžniške odvisnosti izvira iz tega, da je dolžnik kot jamstvo za dolg zastavil svoje osebne storitve ali storitve osebe, ki je pod njegovim nadzorom, vendar se nato primerno

ocenjena vrednost takih storitev ne porabi za poravnavo dolga ali pa trajanje in narava takih storitev nista ustrezno omejena ali opredeljena (UL RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992). MOD ocenjuje, da je v to najhujšo obliko otroškega dela vključenih 5 milijonov 700 tisoč otrok, od tega kar 5 milijonov 500 tisoč v Aziji (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:26). Značilna je predvsem za Indijo (Bales, 2000:21). Ko je letina slaba, ko zboli družinski član in potrebuje ustrezno zdravljenje ali ko preprosto ostane brez denarja, se revni kmet zateče po pomoč k veleposestniku. Ta mu da denar, kot jamstvo za posojilo pa mu kmet ponudi delo svojih otrok. Trajanje teh storitev je odvisno od veleposestnikove presoje. Zaradi visokih obresti se vsota denarja, ki jo kmet dolguje, nenehno viša (Magosso, 2000:65). Otrok postane last veleposestnika, lahko ga celo proda. Zgodi se, da se dolg preprosto prenese na drugo ali tretjo generacijo.

Služenje v tujih gospodinjstvih, delo otrok na polju ali v kakšni delavnici in še nešteto drugih opravil, ki so opredeljena kot nevarna dela, prav tako sodijo med najhujše oblike otroškega dela, če je otrokom odvzeta svoboda gibanja, če jih delodajalci fizično ali psihično zlorabljujejo, pa tudi če s svojim delom odplačujejo dolgove staršev.

1.2.3. Otroci v oboroženih spopadih

Zlorabljeni za najhujše oblike otroškega dela so tudi otroci, ki sodelujejo v oboroženih spopadih. Načela iz Capetowna določajo, da je otrok, ki je mobiliziran za oboroženi spopad, vsak, ki še ni dopolnil 18 let in je član rednih oboroženih ali paravojaških skupin (Cape Town principles and best practice on the prevention of recruitment of children into the armed forces and demobilization and social reintegration of child soldiers in Africa, 1997). Sem ne sodijo le otroci, ki nosijo orožje in ubijajo, ampak tudi otroci, ki jih ima vojska za kurirje, nosače in kuharje, in deklice, ki so prisiljene z vojaki spolno občevati ali se z njimi poročiti – živeti kot njihove priležnice. Opcijski protokol h konvenciji OZN o otrokovih pravicah o sodelovanju otrok v oboroženih spopadih v 2. členu države članice obvezuje, da ne smejo rekrutirati otrok, ki še niso dopolnili 18 let, v 4. členu pa oboroženim paradržavnim skupinam prepoveduje nabor oseb, mlajših od 18 let (Optional Protocol to the Convention on the Rights of the child on the Involvement of Children in Armed Conflict, 2000). MOD ocenjuje, da je na svetu trenutno okoli 300 tisoč otrok, ki

sodelujejo v oboroženih spopadih (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:26). V povprečju so stari od 15 do 17 let. Med letoma 1997 in 1998 so otroci v redni vojski ali uporniški skupini sodelovali v spopadih, ki so divjali v 33 državah. Kar v 25 državah so sodelovali tudi otroci, mlajši od 15 let (Travi, 2000:64).⁷ Oborožene skupine otroke preprosto ugrabljajo, begunska taborišča, kjer živi veliko zapuščenih otrok, so prava lovišča malih nabornikov (Travi, 2000:65). Drugi otroci se prijavijo sami, nekateri, da bi ubežali lakoti (O'Shea, 1996:6). Tisti, ki živijo na ulici in brez staršev, se prijavijo, ker si želijo več varnosti, drugi spet, ker se želijo maščevati za nasilje, ki so ga doživeli sami ali njihove družine (Travi, 2000:67). Največkrat začnejo kot kurirji in se čez čas že bojujejo na prvi bojni črti, pogosto oboroženi z jurišno puško, ki je dovolj lahka, da jo brez težav uporablja tudi 10-letnik (Bellamy, 1996:14, 17). Da bi premagali strah, ko prečijo minska polja, ko čakajo v zasedi ali ko vohunijo na sovražnikovem ozemlju, jih omamijo z alkoholom in marihuano ali pa jim dajo piti mleko s smodnikom, ker naj bi mešanica zbudila željo po ubijanju (Travi, 2000:65, 68). Otroke zlorablajo za postavljanje min – če se ta sproži in otroka ubije, ga takoj zamenja drugi (Comboni v Magosso, 2000:66).

Otroci v spopadih umirajo, najmlajšim se pod težkimi bremenami krivi hrbtenica, obolevajo za boleznimi dihal in kožnimi boleznimi ter aidsom, so podhranjeni in imajo težave z vidom in sluhom. Ker so bili priče neštetim zločinom ali pa so jih sami zakrivili, jih napadi panike in more pogosto spremljajo še dolga leta. Le težko se spet vključijo v družinsko življenje, mnogi se nikoli ne uspejo vrniti v šolo (Travi, 2000:65).

1.2.4. Otroci v prostituciji in pornografiji

Ena najhujših oblik otroškega dela je tudi zloraba otrok za prostitucijo in pornografijo. Opcijski protokol h konvenciji OZN o otrokovih pravicah o prodaji otrok, otroški prostituciji in otroški pornografiji v 2. členu določa, da je otroška prostitucija izkoriščanje otrok za spolne storitve proti plačilu, otroška pornografija pa vsako prikazovanje otrok, ki sodelujejo pri resnični ali simulirani spolni aktivnosti in prikazovanje golih otrok za seksualne namene (Optional Protocol to the Convention

---

⁷Te države so: Afganistan, Alžirija, Angola, Azerbajdžan, Bangladeš, Burundi, Kambodža, Kolumbija, Kongo, Demokratična republika Kongo, Eritreja, Etiopija, Filipini, Indija, Indonezija, Iran, Irak, Izrael (zasedena območja), Jugoslavija, Libanon, Liberija, Mehika, Mjanmar, Pakistan, Peru, Rusija (Čečenija), Ruanda, Sierra Leone, Somalija, Šri Lanka, Sudan, Turčija, Uganda.

on the Rights of the child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child pornography, 2000). Najbolj so prizadeti Latinska Amerika, Karibsko otočje, Azija pa tudi razvite države, kjer so v prostitucijo prisiljeni največkrat nelegalni priseljenci, na primer deklice iz Srbije, Bosne in Hercegovine pa iz Romunije in Albanije, ki se za preživetje prodajajo na ulicah italijanskih mest (Gattoni, 2000:57, 58). Na svetu je za prostitucijo in pornografijo zlorabljenih milijon 800 tisoč otrok, starih največkrat od 15 do 17 let (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:26). V jugovzhodni Aziji, v nekaterih državah Latinske Amerike in Afrike, na Karibskem otočju, v zadnjem času pa tudi v državah vzhodne Evrope, se je razvil tako imenovani seksualni turizem (Gattoni, 2000:51). Po ocenah mednarodne nevladne organizacije ECPAT (End child prostitution in asian tourism) kar 70 do 80 odstotkov moških turistov z Japonske, iz Združenih držav Amerike in zahodnoevropskih držav potuje v Azijo zaradi otroške prostitucije (O'Grady v Gattoni, 2000:51, 52). Vabijo jih zelo odkriti oglasi turističnih agencij: »Opazili boste, da je kupiti dekle tu tako preprosto kot kupiti zavojček cigaret. Male sužnje vam bodo razkrile pristno tajsko toplino«. Tako oglašuje neka nizozemska agencija, neka švicarska pa: »Vitke, zagorele in prijazne predano ljubijo belega moškega. Že po naravi so prave mojstrice umetnosti ljubljenja – umetnosti, ki je Evropejci ne poznamo več« (Bales, 2000:77). Zelo očitna je tudi ponudba turističnih agencij v drugih državah – v ZDA, Italiji, Nemčiji, Avstriji. V Nemčiji je treba za počitnice v Braziliji, ki vključujejo deklico, odšteti 10 tisoč ameriških dolarjev (Dalledom Siqueira, 2000:220). Tudi na Kubi se prostituira na tisoče otrok (Cavallo, 2000:15). Država si v zadnjih nekaj letih prizadeva odpraviti prostitucijo, vendar postaja ta le nekoliko manj očitna. Deloma se umika s plaž in hotelov na manj vidna mesta zakotnih ulic. Manj množičen, a v vzponu je seksualni turizem v nekdanjih državah vzhodnega bloka. Oblasti v Romuniji so zabeležile več primerov, ko so prišli tujci v državo prav s tem namenom (Stanoiu, 2000:200). Žrtve so predvsem otroci ulice, tudi dečki, ki jih zlorablajo za izdelavo pornografskega materiala. V zadnjih letih se je namreč z razvojem digitalne tehnologije in interneta razmahnila trgovina otroške pornografije (Lewnes, 1994:1, 4). Posnetki s tako vsebino so lahko dostopni, avtorji in preprodajalci pa težko izsledljivi. Vse več je tudi pornografskih nastopov otrok v živo (Loiodice, 2000:72).

Spolno izkoriščanje otrok je ena najsurovejših oblik nasilja. Otroci utrpijo skrajne fizične, psihične in čustvene zlorabe. Smrtnost med njimi je visoka (Child labour:

Targeting the intolerable, 1998:14). Izpostavljeni so spolnim boleznim, deklice nosečnosti in smrti ob porodu. Večino spremljajo globoke travme, ki jim za vselej onemogočijo normalno življenje.

1.2.5. Otroci v nezakonitih dejavnostih

Nenazadnje sodijo med najhujše oblike otroškega dela tudi zlorabe otrok v nezakonitih dejavnostih. Konvencija MOD št. 182 o prepovedi najhujših oblik dela otrok v 3. členu opredeljuje nezakonite dejavnosti kot zlorabo otrok za pridelavo drog in njihovo razpečevanje (UL RS-MP 7/2001). Sem se uvrščajo tudi kraje, preprodaja ukradenega blaga, izsiljevanja ipd. Pri MOD ocenjujejo, da je v nezakonite dejavnosti vpletenih kakih 600 tisoč otrok, ki sodelujejo pri pridelavi in trgovini z drogami ter pri delu na makovih poljih (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:26). Podatki o otrocih v drugih nezakonitih dejavnostih so zelo pomanjkljivi in jih je za splošno oceno premalo (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:36).

Na podeželju Latinske Amerike je delo otrok na polju sicer sestavni del socializacije, v Peruju pa so se pridelava drog, njen transport in prodaja na lokalnem trgu razvili kar v družinski posel, v katerem sodelujejo tudi otroci (Lerner, 2000:212, 213). Podobno je v Kolumbiji, kjer okoli 700 tisoč otrok obira koko na družinskih posestvih (Susser, 2000). S prevozom iz vasi v mesto se pretežno ukvarjajo ženske, ki pošiljko skrijejo pri otroku. Ženska z otrokom je, kot se zdi, najvarnejša pred pregledi policije. Otroci prenašajo in razpečujejo drogo tudi po mestnih ulicah. V veliki nevarnosti živijo mali kurirji in obveščevalci, ki delajo za razpečevalce v brazilskih mestih. Tam so otroci pogosto žrtve streljanj med rivalskimi tolpmi razpečevalcev, mučijo in ubijajo pa jih tudi policisti (Dalledom Siqueira, 2000:221). Oblasti zabeležijo kar po dva umora na dan (Black, 1993:6). Italijanska mafija prav tako sprejema v svoje vrste še zelo majhne otroke. To so člani mafijskih družin ali pa le tatiči z ulic revnih mestnih četrti italijanskega juga, ki jih mafijci opazijo, ocenijo kot obetaven kader in vzamejo pod svoje okrilje (De Leo, 2000:85-88). Mafija zlorablja otroke tudi za najhujša kriminalna dejanja, saj se potem ni treba izpostavljati odraslim. Verjetnost, da bodo otroka ustavili in pregledali policisti, je zanemarljiva, pa tudi kazni, predvidene za mladoletnike, so znatno milejše kot za odrasle. Tako drogo razpečujejo tudi že 9-letni fantiči. Sprva jih nagrajujejo z darili, kot so walk-

mani in motorna kolesa, kasneje pa s tedenskimi plačili v višini od 35 do 60 tisoč tolarjev (De Leo, 2000:91, 96). V deželah Kampanja, Puglia, Kalabrija in Sicilija so sodne oblasti zabeležile, da mafija ne zlorablja mladoletnikov le za razpečevanje drog in pretihotapljenih cigaret, temveč tudi za tatvine in preprodajo ukradenih avtomobilov ter za požige po naročilu (De Leo, 2000:94, 95), za prenos in dostavo orožja in eksploziva plačanim morilcem, za sodelovanje pri izsiljevanju trgovcev (Pastore, 2000:114) in celo za umore (Randazzo, 2000:147).

1.3. Otroško delo (*child labour*) in delovne aktivnosti otrok (*child work*)

Medtem ko so najhujše oblike otroškega dela precej jasno opredeljene in tudi hitro prepoznavne, pa je težje določiti, kdaj preide lažje delo v nevarno. Mednarodna skupina za delo otrok je leta 1995 uvedla delitev na *child work* – delovne aktivnosti, ki so primerljive z lažjim delom, in *child labour* – otroško delo (International working group on child labour, 1995).⁸ V skupino delovnih aktivnosti je uvrstila najrazličnejša opravila, ki otroku še vedno dopuščajo šolanje, igro in ne ogrožajo zdravja. Najpogosteje so to dejavnosti, ki jih otroci opravljajo v družinskem krogu – na družinskem posestvu ali pri družinski obrti. Generalna italijanska konfederacija dela (Confederazione generale italiana del lavoro – CGIL) ponuja zelo ohlapno opredelitev termina delovnih aktivnosti, in sicer kot lažja opravila in pomoč v gospodinjstvu (Carta di impegni per promuovere i diritti dell'infanzia e dell'adolescenza ed eliminare lo sfruttamento del lavoro minorile, 1998:264). Avtorica Isabella Liodice (2000) dodaja, da mora biti delovna izkušnja pozitivna, otroka mora bogatiti, kar pa je mogoče le, če otrok hkrati redno obiskuje šolski pouk. Nekateri avtorji poudarjajo, da je delo za otrokov osebni razvoj pomembno. Otrok se v svojem okolju uveljavi, nauči se novih veščin, razvije čut za odgovornost in pravičnost, vzpostavi odnos do denarja – ponotranji vrednote družbe, v kateri živi. Delo je torej za otroka in njegovo družino lahko pozitivna izkušnja (Fromont, 1993:6,7). V ruralnih predelih Afrike, Azije in Latinske Amerike je delo otrok sestavni del socializacije, njihov prispevek pa pomemben za preživetje družine. Delo delijo po starosti, spolu in fizični moči, otrokom tako naložijo lažja opravila, ki zahtevajo vztrajnost (Bequede, 1986:11, 12).

---

⁸Projekt Mednarodne skupine za delo otrok (International Working Group on Child Labour – IWGCL) sta za obdobje med letoma 1994 in 1996 ustanovili nevladni organizaciji Mednarodno združenje za zaščito otrok pred zlorabami in zanemarjanjem (International Society for the Prevention of Child

Družbeno je torej povsem sprejemljivo, da že zelo majhni otroci pomagajo staršem obdelovati polja (Lerner, 2000:213). V bogatih državah zahodne Evrope in v Združenih državah Amerike so se predvsem v zadnjem desetletju razmahnile drugačne oblike delovnih aktivnosti otrok, ki jih statistike mednarodnih organizacij še ne upoštevajo, in sicer v industriji zabave, oglaševanja in športa (Loiodice, 2000:65, 66). Ti otroci ne izdelujejo zidakov na kaki prašni ulici v Pakistanu in so – prav nasprotno – videti zdravi, lepi in nasmejani. Male televizijske in filmske zvezde in športni asi obiskujejo tako imenovane šole za profesionalce, ki jim povsem prilagodijo učni program. Bolj ko so uspešni, več odobravanja žanjejo pri odraslih. Starši, ki zaslutijo možnost dobrega zaslužka, otroke redno vodijo tudi na razne avdicije, velikokrat na račun šolskega pouka. Oglaševalskim agencijam pošiljajo njihove fotografije. Naročniki reklamnih akcij pa lahko ustrezen obraz izberejo kar na internetni strani agencije. Ponudba *baby fotomodelov* je neverjetno pestra, denarji, ki se obračajo v tem poslu, pa veliki. Belgijska raziskava iz leta 1993 je razkrila tudi dobro organizirano mrežo agentov, ki so skrbeli za njihov nabor (Sutcliffe, 1993:5). Goli dojenčki, malčki, oblečeni po zadnji modi, in najstniki popolnega izgleda nastopajo v številnih televizijskih reklamah, upodobljeni so na naslovnica revij in na velikih plakatih. Za nastanek posnetkov otroške in najstniške razigranosti in sreče pa so potrebne naporene in živčne avdicije, ure preoblačenja, čakanja in potrpežljivosti (Becchi in Julia v Loiodice, 2000:66). Zavrnitev na avdiciji lahko tudi slabo vpliva na otrokovo samopodobo, še posebej, če jo ambiciozni starši sprejmejo kot poraz. Nekateri avtorji menijo, da je ključno, ali otroci sami privolijo v delo, ki ga opravljajo, ali torej zavestno sprejmejo odločitev, da se bodo zaposlili (Loiodice, 2000:22). V Združenih državah Amerike se tako že dlje pojavljajo mnenja, da spodnja starostna meja 15 let ne bi smela biti ovira za tiste otroke, ki bi si zaposlitve želeli prej (Šelih, 1992:200, 201). Vendar pa je argument prostovoljnosti velikokrat nesprejemljiv, saj so prav starši običajno pobudniki otrokovega zaposlovanja. Izsledki študij kažejo, da so v državah v razvoju v kar 62 odstotkih primerov starši tisti, ki odločijo, ali bo otrok delal, prostovoljno pa se zaposli le 8 odstotkov otrok (Siddiqi in Patrinos, 1999). Razen tega je veliko otrok, ki opravljajo celo težaška dela, na to ponosnih, saj pripomorejo k preživetju družine. Pri tem jih žene tudi prepričanje, da

---

Abuse and Neglect – ISPCAN) in Mednarodna zaščita otrok (Defence for Children International – DCI). Skupina je v sodelovanju z MOD pripravila študije o delu otrok v okoli 40 državah sveta.

so dolžni skrbeti za starše, pa čeprav s tem ogrožajo svoje telesno zdravje in intelektualni razvoj (Seabrook, 2001:65,81).

Z ločitvijo delovnih aktivnosti otrok (*child work*) od otroškega dela (*child labour*) je sodobna družba razvitega sveta obsodila nevarne in najhujše oblike otroškega dela in hkrati opravila, ki jih precej nedorečeno opredeljuje termin delovne aktivnosti, označila za sprejemljiva in celo koristna (Seabrook, 2001:64). Delitvi pa mnogi tudi oporekajo. Označujejo jo kot preveč poenostavljeno, ki vodi zato do napačnih sklepov in celo prikrivanja, posebej perečega zlorabljanja deklic (Seabrook, 2001:65). Na podlagi take arbitrarne delitve bi namreč lahko nevarno in težaško delo dečkov v bangladeški tovarni upravičeno označili za otroško delo, medtem ko bi prav tako večurno monotono zvijanje cigaret, ki ga opravijo njihove sestre na domu v domnevno prostem času, in to le za tretjino plače, ki jo zaslužijo dečki, označili za delovno aktivnost (Blanchet v Seabrook, 2001:65). Avtor Jeremy Seabrook (2001) opozarja, da je taka delitev ustvarjena umetno po meri zahodnih vlad in finančnih institucij, ki prek mehanizmov globalizacije bogatijo na račun revnih, tudi na račun otroškega dela.

2. RAZŠIRJENOST RAZLIČNIH OBLIK DELA OTROK

MOD ocenjuje, da je na svetu ekonomsko aktivnih okoli 352 milijonov otrok med 5. in 17. letom starosti, od tega okoli 211 milijonov otrok med 5. in 14. letom, kar je približno petina vseh otrok na svetu v tej starostni skupini. Kar dobrih 73 milijonov otrok, ki so ekonomsko aktivni, je mlajših od 10 let – večina jih opravlja neplačana dela na družinski kmetiji (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:15). Raziskave še kažejo, da pri otrocih, ki so ekonomsko aktivni, ni bistvene razlike med spoloma. Te splošne ocene upoštevajo tudi delovne aktivnosti otrok, ki niso škodljive.

Tabela 2.1: Ekonomsko aktivni otroci v letu 2000 po spolu in starosti

Spol in starost	Svetovna populacija otrok (v milijonih)	Ekonomsko aktivni otroci (v milijonih)	Delež ekonomsko aktivnih otrok (v %)
dečki od 5 do 17 let	786,6	184,1	23,4
deklice od 5 do 17 let	744,9	167,6	22,5
skupaj od 5 do 9 let	600,2	73,1	12,2
skupaj od 5 do 14 let	1.199,4	210,8	17,6

skupaj od 5 do 17 let	1.531,1	351,7	23,0
-----------------------	---------	-------	------

Vir: (2002) Every child counts: New global estimates on child labour. International labour office, Geneva.

Po ocenah MOD je največ ekonomsko aktivnih otrok starih od 5 do 14 let v Aziji, in sicer več kot 127 milijonov (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:16, 17). Sledijo ji podsaharska Afrika, kjer je ekonomsko aktivnih otrok med 5. in 14. letom 48 milijonov in Latinska Amerika in Karibsko otočje z nekaj več kot 17 milijoni otrok. Najmanj ekonomsko aktivnih otrok med 5. in 14. letom starosti je v razvitih državah in v državah v tranziciji – v vsaki skupini držav po približno poltretji milijon. Najvišji delež ekonomsko aktivnih otrok med 5. in 14. letom pa je v podsaharski Afriki. Tam je ekonomsko aktiven skoraj vsak tretji otrok oziroma 29 odstotkov otrok te starostne skupine. V ostalih regijah sveta je delež ekonomsko aktivnih otrok med 5. in 14. letom pod 20-imi odstotki. V Aziji je 19-odstoten, v Latinski Ameriki in na Karibskem otočju 16, na Bližnjem vzhodu in severni Afriki 15, v državah v tranziciji le še 4, v razvitih državah pa je delež otrok, ki so ekonomsko aktivni in stari med 5 in 14 let najnižji, in sicer 2-odstoten. Razlike med regijami so precej manjše pri številu ekonomsko aktivnih otrok, ki so stari od 15 do 17 let. Delež teh otrok je najvišji v Aziji in sicer skoraj 48-odstoten, v podsaharski Afriki je nekaj manj kot 45-odstoten, drugod pa se giblje med 29 odstotki, kolikršen je delež v tranzicijskih državah, in 35 odstotki v Latinski Ameriki in na Karibskem otočju.

Tabela 2.2: Ekonomsko aktivni otroci v letu 2000 po regijah sveta

Starost in regija	Populacija otrok v regiji (v milijonih)	Ekonomsko aktivni otroci (v milijonih)	Delež ekonomsko aktivnih otrok (v %)
od 5 do 14 let			
razvite države	119,0	2,5	2
tranzicijske države	62,4	2,4	4
Azija	665,1	127,3	19
Latinska Amerika in Karibsko otočje	108,1	17,4	16

podсахarska Afrika	166,9	48,0	29
Bližnji vzhod in severna Afrika	87,9	13,4	15
od 15 do 17 let			
razvite države	36,7	11,5	31,3
tranzicijske države	20,6	6,0	29,1
Azija	179,5	86,9	48,4
Latinska Amerika in Karibsko otočje	31,2	10,3	35,0
podсахarska Afrika	40,3	18,1	44,8
Bližnji vzhod in severna Afrika	23,7	7,5	31,8

Vir: (2002) Every child counts, New global estimates on child labour. International labour office, Geneva.

Otrok med 5. in 14. letom, ki opravljajo nevarne in najhujše oblike otroškega dela, je po ocenah MOD dobrih 186 milijonov (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:19). To pomeni, da je več kot 88 odstotkov oziroma skoraj 9 otrok od 10-ih, ki so ekonomsko aktivni in stari od 5 do 14 let, vpreženih v različna otroška dela, ki škodujejo njihovem razvoju. V starostni skupini od 15 do 17 let je ta delež pol manjši in znaša 42 odstotkov. Vseh otrok, ki so stari od 5 do 17 let in opravljajo otroška dela, pa je po ocenah MOD 245,5 milijona oziroma slabih 70 odstotkov vseh ekonomsko aktivnih otrok.

Tabela 2.3: Otroci in otroško delo v letu 2000 po starosti

Starost	Ekonomsko aktivni otroci – EA (v milijonih)	Otroci, ki opravljajo otroško delo – OD (v milijonih)	Otroci, ki opravljajo OD kot delež EA otrok (v %)
od 5 do 14 let	210,8	186,3	88,4
od 15 do 17 let	140,9	59,2	42,0
od 5 do 17 let	351,7	245,5	69,8

Vir: (2002) Every child counts: New global estimates on child labour. International labour office, Geneva.

Vseh ekonomsko aktivnih otrok med 5. in 17. letom je torej 352 milijonov, od tega jih je 245,5 milijona vpreženih v otroško delo. Med temi jih 170,5 milijona opravlja nevarna dela (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:23). Otroci, ki opravljajo nevarna dela, tako tvorijo 48,5-odstotni delež vseh otrok, ki so ekonomsko aktivni, in skoraj 70-odstotni delež otrok, ki opravljajo kakšno obliko otroškega dela. Največ je med njimi dečkov (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:23). V obeh skupinah, od 5 do 14 in od 15 do 17 let, je približno 10 milijonov več dečkov kot deklic. Delež dečkov, ki opravljajo nevarna dela, znaša 52 odstotkov vseh ekonomsko aktivnih dečkov, medtem ko predstavlja

delež deklic, ki opravljajo nevarna dela, nekaj manj kot 45 odstotkov vseh ekonomsko aktivnih deklic.

Tabela 2.4: Otroci in nevarno delo v letu 2000 po starosti in spolu

Starost in spol	Ekonomsko aktivni (EA) otroci (v milijonih)	Otroci, ki opravljajo otroško delo (OD) (v milijonih)	Otroci, ki opravljajo nevarno delo (ND) (v milijonih)	Otroci in ND kot delež EA otrok (v %)	Otroci in ND kot delež otrok v OD (v %)
skupaj 5-14	210,8	186,3	111,3	52,8	59,7
dečki	109,0	97,8	61,3	56,2	62,7
deklice	101,8	88,5	50,0	49,1	56,5
skupaj 15-17	140,9	59,2	59,2	42,0	100,0
dečki	75,1	34,4	34,4	45,8	100,0
deklice	65,8	24,8	24,8	37,7	100,0
skupaj 5-17	351,7	245,5	170,5	48,5	69,5
dečki	184,1	132,2	95,7	52,0	72,4
deklice	167,6	113,3	74,8	44,6	66,0

Vir: (2002) Every child counts: New global estimates on child labour. International labour office, Geneva

MOD ocenjuje, da je med otroki, ki opravljajo najhujše oblike dela, večina takih, ki odplačujejo dolgove staršev oziroma so v delo prisiljeni. Vseh je 5 milijonov 700 tisoč, samo v Aziji kar 5 milijonov in pol (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:25, 26). Vsako leto je okoli milijon 200 tisoč otrok tudi prodanih. Iz Latinske Amerike prihaja 550 tisoč prodanih otrok, iz Azije 250 tisoč, iz Afrike in tranzicijskih držav pa po 200 tisoč. V oboroženih spopadih jih sodeluje okoli 300 tisoč, po 120 tisoč v Aziji in v Afriki. Za prostitucijo in pornografijo je zlorabljenih približno milijon 800 tisoč otrok, od tega okoli 750 tisoč v Latinski Ameriki, 590 tisoč v Aziji in kar 420 tisoč v razvitih državah. V nezakonite dejavnosti, predvsem v pridelavo in razpečevanje drog, pa je vpletenih kakih 600 tisoč otrok, po 220 in 260 tisoč v Aziji in v Latinski Ameriki ter 110 tisoč v razvitih državah.

Tabela 2.5: Otroci in najhujše oblike otroškega dela v letu 2000 po regijah sveta

Regija	Trgovanje z otroki (v tisočih)	Prisilno delo in odplačevanje dolgov staršev (v tisočih)	Sodelovanje v vojaških spopadih (v tisočih)	Delo v prostituciji in pornografiji (v tisočih)	Delo v nezakonitih dejavnostih (v tisočih)
Azija	250	5500	120	590	220
Latinska Amerika in Karibsko otočje	550	3	30	750	260

Afrika	200	210	120	50	\
tranzicijske države	200	\	5	\	\
razvite države	\	\	1	420	110
skupaj	1200	5700	300	1800	600

Vir: (2002) Every child counts: New global estimates on child labour. International labour office, Geneva.

3. DEJAVNIKI, KI POVZROČAJO OTROŠKO DELO

Otroško delo in revščina sta neločljivo povezana, kar dokazujejo tudi statistični podatki. V državah, kjer je letni prihodek na prebivalca nižji od 500 ameriških dolarjev, dela kar 30 do 60 odstotkov otrok, starih od 10 do 14 let, medtem ko je v državah, kjer je letni prihodek na prebivalca višji, in sicer od 500 do 1000 dolarjev, zaposlenih precej manj otrok. Njihov delež se giblje med 10 in 30 odstotki (A future without child labour, 2002:46). Otroško delo povzroča torej revščina, vendar jo otroško delo tudi ohranja. Otroci delajo, da bi prispevali v družinski proračun ali družini celo omogočili preživetje. Njihov zaslužek je sicer odločujoč, vendar minimalen. Ti otroci se običajno ne izobražujejo in si kot odrasli ljudje in starši pogosto ne znajo pomagati drugače, kot da tudi sami pošljejo delat svoje otroke. Zanemarjanje intelektualnega potenciala otrok pahne tako v revščino več generacij, otroke pa v izkoriščevalska delovna razmerja, kar v končni fazi upočasnjuje tudi ekonomski in socialni razvoj države.

Najočitnejši vzroki otroškega dela so neposredni vzroki, ki odločujoče vplivajo na življenje družine (A future without child labour, 2002:47). Otroci se zaposlijo, ko borni družinski proračun ne zagotavlja dovolj denarja za nakup živeža in osnovnih življenjskih potrebščin, ko zbolijo ali umre eden od odraslih hranilcev družine, ko se starši zadolžijo in nato dolga niso sposobni odplačati, ko je letina slaba, ko si starši ne morejo privoščiti, da bi za obdelovanje polj najeli delovno silo, ko v bližini ni organiziranega dovolj poceni šolskega pouka ali se ta zdi staršem nepomemben ali pa šol v bližini sploh ni, pa tudi ko je povpraševanje po ceneni delovni sili v manjših obrtnih in proizvodnih obratih precejšnje. Otroško delo povzročajo tudi prikriti vzroki. To so okoliščine in vrednote, ki družino ali širšo skupnost spodbudijo, da sprejmeta ali celo pospešita zaposlovanje deklic in dečkov. Take okoliščine so na primer razpad razširjene družine in s tem razpad neformalnega sistema socialne zaščite otrok, pa tudi neizobraženost staršev in visoka rodnost. Prikriti vzroki so tudi vrednote in prepričanja staršev in družbe, da so otroci bolj kot v šoli koristni pri delu, da otroci iz nižjih kast in etničnih manjšin morajo delati in da otrokom pritiče

opravljati določena dela zato, ker so ženskega oziroma moškega spola. Prikriti vzrok je tudi doživljanje revščine. Potrošništvo in želja po boljšem življenju lahko vodita otroke in starše k iskanju novih virov zaslužka. Nenazadnje se otroci zaposlujejo tudi zaradi prepričanja, da so dolžni skrbeti za svoje družine. Pri izvoru otroškega dela so tudi strukturni vzroki, ki oblikujejo družbene razmere, v katerih se izkoriščanje otrok lahko razvije in razbohoti. Ti so nizek družbeni proizvod, neenakomeren razvoj regij, socialni pretresi, kot so vojne, ekonomske krize, prehod v drugačno politično ali ekonomsko ureditev, pa tudi razširjanje aidsa, ki zaradi visoke smrtnosti staršev, pušča samih vse več otrok. Sem sodi tudi neustrezno posredovanje države pri razvoju šolstva, socialnega in zdravstvenega varstva ter neuresničevanje zakonskih določil, ki prepovedujejo otroško delo. Do zlorab dela otrok prihaja nenazadnje tudi zaradi socialne izključenosti manjšin in pomanjkanja ustreznih delovnih mest za odrasle.

3.1. Revščina, globalizacija in potrošništvo kot povzročitelji otroškega dela

Od konca druge svetovne vojne do danes se je svetovno prebivalstvo potrojilo, z dveh je naraslo na šest milijard. Posebej hitro je naraščalo v jugovzhodni Aziji, na indijski podcelini, v Afriki in v arabskih državah. Ponekod je kar dobra polovica prebivalstva mlajša od 15 let (Bales, 2000:17). Vzporedno z demografsko eksplozijo je prišlo še do globokih socialnih in ekonomskih sprememb. S procesi globalizacije so se predvsem družbe v državah v razvoju izrazito razslojile. Elite so obogatele, večinsko prebivalstvo pa je vse bolj tonilo v revščino. Izsledki nekaterih raziskav kažejo, da živita v revščini kar dve tretjini svetovnega prebivalstva (Bauman, 1998:73). Ponudba podcenjene otroške delovne sile se je zato povečala (Bales, 2000:18, 19). Otroci so plačani manj kot odrasli – v Latinski Ameriki dobijo na primer za enako delo komaj polovico plače odraslega (Bellamy, 1996:27). Vendar otroci v državah v razvoju s svojim delom zagotovijo v povprečju od 20 do 25 odstotkov celotnega družinskega proračuna (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:14). Nova globalna ekonomija je namreč povzročila propad številnih malih kmetijskih posesti, ki so prešle v roke podjetnikov, ki proizvajajo za mednarodni trg. Lokalne ekonomije, ki so v preteklosti lahko preskrbele tamkajšnje prebivalstvo, so začele propadati (Bauman, 1998:75). V tržni tekmi so jih prehiteli veleposestniki, ki na prostranih plantažah monokultur in z ustrežno mehanizacijo pridelujejo za izvoz. Pridelek majhnih kmetov ostaja skromen. Ti zemljo, ki je velikokrat tudi manj

rodovitna, obdelujejo ročno. Pomagajo si le s primitivnim orodjem, nimajo denarja za potrebna gnojila. Njihov pridelek pa za nameček pogosto uničijo suša in povodnji, pa tudi oboroženi spopadi med državno vojsko in uporniki (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:15). Preživetje postane še težje, ko zboli, se poškoduje ali umre kak družinski član, posebej, če je to hranilec (Magosso, 2000:65). Takrat se začnejo starši zadolževati, postopoma prodajo svoje imetje, otroke pa pošljejo delat na plantaže in farme (Besse, 1997:46). Delajo tudi otroci brezposelnih staršev v razvitem svetu. Da bi okrepili boren družinski proračun, se veliko otrok v mestih zateče pod okrilje kakega kriminalnega združenja (Mattioli, 1996:84). Otroci zaradi denarne stiske delajo tudi v domači obrti ali podjetju. Ker za to niso plačani, znižujejo obratovalne stroške in pripomorejo k preživetju družinske dejavnosti (Loiodice, 2000:60).

Globalizacija je pripeljala tudi do večje specializacije v proizvodnih procesih. Različne faze proizvodnje potekajo v različnih državah – odvisno od njihovih primerjalnih prednosti, tako da je končna cena izdelka karseda nizka (Samuelson in Nordhaus, 2001:32). Proizvodnja se zato seli v kraje, kjer je delovna sila poceni. Leta 1994 je v Nemčiji ura dela stala 44 takratnih nemških mark, na Japonskem 36 mark, 3 marke in pol na Poljskem, v Indoneziji pa le slabo marko. Nemška podjetja so zato odpirala obrate v vzhodni Evropi in Aziji (Loiodice, 2000:27). Primer take proizvodnje, ki je značilna za ameriška in zahodnoevropska podjetja, je proizvodnja punčk Barbik v ameriškem Mattelu. Pri izdelavi Barbike so ameriški le kalupi in barve za dekoracijo, blago za oblačila je kitajsko, plastična masa in lasje pa so japonski in tajvanski. Na Japonskem in Tajvanu so igračke sprva tudi sestavljali. Kasneje se je izkazalo, da je delovna sila precej cenejša na Kitajskem, v Indoneziji in Maleziji, zato so delovno intenzivni del proizvodnje preselili tja. Barbikina končna cena je 10 ameriških dolarjev, od tega je kitajska, malezijska in indonezijska delovna sila ocenjena le na 35 centov, 65 centov plača proizvajalec za surovine iz tujine, en dolar pa za transport. Vse ostalo je po poravnanih stroških marketinga in distribucije dobiček proizvajalca (Samuelson in Nordhaus, 2001:33). Konkurenčnost držav v razvoju zagotavlja na svetovnem trgu predvsem poceni delovna sila, ki je torej njihova primerjalna prednost. Že sicer nizke cene delovne sile pa se zaradi otroškega dela še znižujejo. Ker doteka v državo tuji kapital, tamkajšnje oblasti niso motivirane za njegovo odpravo (Loiodice, 2000:39 in Bales, 2000:65). Nasprotno. Ponekod odpirajo tako imenovane proste cone. Tujim podjetnikom nudijo brezplačno uporabo

zemljišč in infrastrukture, omogočajo umazano proizvodnjo in dopuščajo kršenje okoljevarstvenih predpisov, pa tudi transfer dobičkov v tujino brez plačila davkov, zagotavljajo policijsko varovanje, ki preprečuje stavke delavcev, predvsem pa nudijo poceni delovno silo, tudi otroško (Moyersoer, 2000:41). Zadolženost je namreč države v razvoju v 80. letih prejšnjega stoletja pahnila v globoko ekonomsko krizo. Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad sta jim ponudila posojila, v zameno pa zahtevala manjšo porabo v državnih upravah in sprejetje svežnja ukrepov, s katerimi bi se njihove ekonomije odprle in usmerile k izvozni proizvodnji (Bellamy, 1996:28). V države v razvoju je začel dotekati tuji kapital. Tajska, na primer, so preplavili japonski vlagatelji, tako imenovane leteče gosi. Gradili so tovarne z izdelki elektrotehnike, hkrati pa sta se razvila še seksualna industrija in zloraba otrok v te namene. Japoncem so sledila vlaganja štirih azijskih tigrov – Južne Koreje, Hongkonga, Tajvana in Singapurja. Gosi in tigri so s svojim denarjem podkupili lokalne oblasti in policijo (Bales, 2000:53). Na prostih conah v Aziji (na Tajskem, v Pakistanu, Indiji, na Kitajskem), v Latinski Ameriki (v Braziliji) in v Afriki so lokalne oblasti in policija postali že del organiziranega kriminala, ki ga hranijo tisti, ki zlorablajo ceneno delovno silo, med njimi tudi otroke (Bales, 2000:32, 33 in Benevene, 1998:149). Vendar je v izvozno usmerjeni proizvodnji zaposlenih le kakšnih 5 odstotkov otrok (IPEC action against child labour. Achievements, lessons and indications for the future 1999:30). Mednarodna javnost se sicer najbolj zgraža prav zaradi teh zlorab. Javno mnenje so leta 1998 gotovo zdramile tudi fotografije izmučenih pakistanskih otrok, ki so s šivanko v roki zaspali nad kupom usnjenih žog za izvoz (Trentin, 2002:40). Mestne ulice pa se polnijo predvsem z otroki obubožanih družin, ki prihajajo s podeželja in si v urbanih sredinah iščejo boljše življenje (Siddiqi in Patrinos, 1999). Vsi seveda ne dobijo dela v tovarni, ki proizvaja za izvoz. Ti otroci izdelujejo zidake, drobijo kamenje, na ulicah prodajajo sadje, čistijo čevlje in zbirajo smeti, ki jih prodajajo za reciklažo. Raziskovalci so potrdili, da otroci v Bangladešu opravljajo okoli 300 različnih del, ki niso povezana z izvozno dejavnostjo, povezana pa so z revščino, ki jo je povzročila tudi globalizacija (Bellamy, 1996:21).

Globalizaciji se je v zadnjih desetletjih pridružil še nov način življenja – potrošništvo. V državah razvitega sveta so se razpasli trgovinski centri in postali priljubljeno shajališče tudi za mlade. Zasnovani so tako, da morebitnega kupca povsem zaslepijo z blagom, ki ga ponujajo. Obiskovalec takega centra si kmalu česa

zaželi, želja pa hitro preraste v potrebo (Bauman, 1998:25). Ponekod v razvitih državah, na primer na bogatem severovzhodu Italije, si mladostniki zato že zgodaj poiščejo delo. Da bi si lahko kupili motor, modna oblačila, mobilni telefon ali kar pač narekujejo modne smernice in oglaševalske akcije, se po osnovni šoli zaposlijo (Loiodice, 2000:42, 61). Kjer so ekonomske možnosti bolj omejene, na primer v državah v tranziciji, se mladostniki, pa tudi otroci, zatečejo k nezakonitim dejavnostim (Dashkov, 2000:187). Naravnost tragične pa so posledice potrošništva v državah v razvoju. Na Tajskem je globalizacija povzročila hitro industrializacijo in prinesla napredek Bangkoku in njegovi okolici, medtem ko so vasi na severu države ostale nerazvite in še revnejše. Ponudba potrošnih dobrin – televizorjev, video rekorderjev, hladilnikov, avtomobilov – se je razbohotila. Kmetje si jih ne morejo privoščiti. A želja, da bi imeli klimatsko napravo, čeprav pred nekaj leti še vedeli niso, da obstaja, postane tako velika, da so za blago pripravljene prodati tudi enega svojih otrok. Največkrat so žrtve take trgovine deklice, ki končajo kot prostitutke v kakšnem zaniknem bordelu (Bales, 2000:43).

3.2. Okrnjeno izobraževanje otrok

Birokracija v državah v razvoju se bohota tudi na račun najrevnejših in najšibkejših. Države varčujejo pri socialnem in zdravstvenem varstvu ter pri denarnem podpiranju šolstva in šolske prehrane, nekatere pa še vedno vlagajo tudi v oboroževanje. V podsaharski Afriki, kjer živi v revščini 216 milijonov ljudi, in v jugovzhodni Aziji, kjer je revnih 562 milijonov ljudi, namenijo za oboroževanje tudi po več milijard ameriških dolarjev na leto (Bellamy, 1996:28). V državah v razvoju, kjer je otrok, ki delajo, največ, velikokrat ni politične volje in pripravljenosti, da bi proračunska sredstva namenili za izobraževanje otrok, za dodatno usposabljanje učiteljev in za njihove plače ter za ustrežnejšo šolsko opremo. Pa vendar v Kerali, eni najrevnejših zveznih držav Indije, hodijo v osnovno šolo skoraj vsi otroci. Dela jih le 3 odstotke. V razvoj šolstva vlagajo namreč dvakrat več kot druge bolj razvite indijske zvezne države, kjer dela tudi do 30 odstotkov otrok (Fromont, 1993:7).

Izobraževanje je eden najučinkovitejših načinov reševanja problema otroškega dela. Izobraženi ljudje se lažje otresejo revščine in tvornejše prispevajo k ekonomskemu razvoju države (Heady, 2000:2). Velikokrat pa je pot do oddaljene šole za otroke nepremagljiva in se šolanju zato odpovejo. Njihovo zaposlovanje

spodbujajo tudi nezanimivi šolski programi, ki ne ustrezajo potrebam okolja. Stran od šolskih klopi jih preženejo nasilni in strokovno slabo podkovani učitelji (Siddiqi in Patrinos, 1999). Raziskave tudi kažejo, da precej otrok nima zvezkov, knjig in pisal, da jih marsikje poučujejo v jeziku, ki ga otroci doma ne uporabljajo, in še, da so razredi pogosto prepolni. V Bangladešu šteje povprečen razred kar 67 učencev, v Ekvatorijalni Gvineji pa neverjetnih 90, veliko jih zato sedi na tleh (Bellamy, 1996:29). Sicer pa otroke iz šol pogosto izpisujejo starši. Znanja, ki jih otroci pridobivajo, se jim ne zdijo uporabna in jih zato raje zaposlijo (Fromont, 1993:7). V Latinski Ameriki in v Afriki tako zaključijo osnovno šolanje le polovica vpisanih otrok. Celo v Braziliji, eni najbogatejših držav latinskoameriškega območja, konča osnovno šolo le 40 odstotkov vpisanih otrok (Bellamy, 1996:29).

3.3. Kulturni vzorci, vrednote in prepričanja kot povzročitelji otroškega dela

Izvor zlorab otroškega dela pa ni vedno revščina, saj mnogim revnim družinam kljub vsemu uspe šolati otroke in jih obvarovati pred izkoriščanjem. Podobno uspešno se borijo proti zlorabam otroškega dela tudi v nekaterih regijah sicer revnih držav (primer indijske zvezne države Kerala) (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:14).

Otroški delavci prihajajo ponavadi iz nižjih slojev, etničnih manjšin ali skupnosti priseljencev, ki nimajo nobenega vpliva in jih večinsko prebivalstvo ocenjuje kot manjvredne. V razvitih državah zahodne Evrope se otroci nelegalnih priseljencev, ki na ulicah prodajajo nakit, zavoje cigaret, plastenke z vodo, čistijo stekla avtomobilov na semaforiziranih križiščih in prosjačijo, večinskemu prebivalstvu zdijo nadležni in tako drugačni, da jih mnogi prezirajo (Mattioli, 1996:8 in Loiodice, 2000:69). V nekaterih družbah, predvsem v državah v razvoju, vlada prepričanje, da je otroško delo naravno in zato nujno potrebno. Indijski veleposestniki, ki zaposlujejo otroke, menijo, da otroci iz nižjih kast morajo delati, sicer ne bi nihče več hotel obdelovati polj (Bellamy, 1996:27, 28). Tudi na Karibskem otočju in v zahodni Afriki je družbeno povsem sprejemljivo, da družina odda nekaj otrok premožnejšim kot delovno silo (Bales, 2000:25). Ponekod otroci delajo, ker je to družinska tradicija. Če starši strojijo kože, je verjetnost, da bodo to počeli tudi njihovi otroci, zelo velika. Pri tem ni pomembno, kako nevarno je opravilo. Povsem običajno je, da otroci pomagajo staršem dokončati neko pogodbeno delo v dogovorjenem roku ali izpolniti normo.

(Child labour: Targeting the intolerable, 1998:15). Zlorabe otroškega dela so postale ponekod del verskih kultov, največkrat v povezavi s spolnim nasiljem. V Gani, Togu, Beninu in Nigeriji je ženska ali deklica, ki so jo posilili, storila greh. Njeni starši se morajo za greh odkupiti. Hčer zato prisilijo v obredno suženjstvo. Deklica se mora poročiti s krajevnim veljakom, ki uživa status božanstva, in postati njegova sužnja (Bales, 2000:26). Dolžna je obdelovati zemljo, voditi gospodinjstvo in spolno zadovoljiti gospodarja. Revne družine v Indiji se prav tako odločajo za oddajo hčera tamkajšnjim verskim voditeljem, da bi zaživele v božji milosti (Bales, 2000:191). Tudi te deklice postanejo sužnje svojih gospodarjev. Skrbeti morajo za krajevni tempelj, ki ga gospodar občasno spremeni v javno hišo, deklice pa v prostitutke.⁹ Revščina in tradicionalna miselnost najhuje prizadeneta prav deklice (Tomaševski, 1993:51, 55). Mnogo staršev je prepričanih, da je hčerka bolj kot v šoli koristna v domačem gospodinjstvu pri čiščenju, kuhanju, prinašanju vode in drv ter pri varovanju mlajših bratov in sester. Ženska namreč, četudi izobrazena, nima enakih možnosti kot moški, da bi se zaposlila in prejela ustrezno plačilo. Poleg tega je šolanje tudi brez šolnine za številne družine predrago, saj zahteva plačilo prevoza, nakupa šolske uniforme in knjig. Starši zato raje vlagajo v izobraževanje dečkov, nenazadnje so že tradicionalno moški tisti, ki vodijo družino in služijo denar (Child domestic work, 1999:4). Šolanje deklic se po prepričanju preprosto ne izplača (Lone, 1996:29). Žrtve razlikovanja med otroki pa so tudi dečki, posebej tisti, ki so se rodili kasneje. Starši običajno pošljejo v šolo prvorojence oziroma starejše otroke, ostale pa zaposlijo (Siddiqi in Patrinos, 1999).

Otrok kot celovita osebnost, subjekt s svojo individualnostjo, ni imel nikoli veliko sreče v svetu odraslih. Že besedna zveza moj otrok priključuje pravice, ki jih imajo starši nad otrokom in občutek lastništva nad njim. Otroka imajo odrasli za nedokončano delo, za nekakšen rezervoar lastnih upov in iluzij, razlaga Luciano Violante (2000). Odrasli le redko razumejo, da je čas otroštva usoden, da je »otrok oče in mati odraslega človeka« (Puhar, 1982:16), zato mu le redko priznajo obstoj lastne osebnosti. Otrok je bil od nekdaj last oblastnega očeta oziroma oblastnega odraslega človeka. Zdaj pa je postal dobrina, s katero trgujejo podjetniki, obrtniki, tovarnarji in nenazadnje starši (Cavallo, 2000:11). Delodajalci radi zaposlujejo otroke, ker jih lažje

---

⁹Deklica, ki živi v suženjskem odnosu s krajevnim veljakom oziroma tako imenovanim božanstvom, se v Indiji imenuje *devadasi* (Bales, 2000:190).

izkoriščajo. Otroci so naučeni ubogati, odraslim zaupajo in se brezpogojno podrejujejo njihovi avtoriteti. Ne upajo in ne zmorejo se upreti fizičnemu nasilju in ustrahovanju. Redno prihajajo na delo. Predano opravljajo monotona, težka in zdravju škodljiva dela, ki se jih mnogi odrasli otepajo. Otroci se tudi ne zavedajo svojih pravic in niso povezani v sindikat, ki bi jih ščitil (Child labour: Targeting the intolerable, 1998:16).

4. UKREPI ZA PREPREČITEV IN ODPRAVO OTROŠKEGA DELA

Otroško delo je trdovraten problem, ki se kaže v vedno novih in nepričakovanih oblikah. Korenine ima na več različnih nivojih, zato ga je z različnimi ukrepi in pristopi mogoče tudi odpravljati. Potrebni so gospodarska rast, ustvarjanje delovnih mest, investicije v obubožana gospodarstva, spremembe v globalni ekonomiji, učinkovitejša porazdelitev državnih proračunov in dajanje ciljno usmerjene pomoči revnim. Neizbežni so tudi sprejemanje in spoštovanje mednarodne in nacionalne delovne zakonodaje, zagotavljanje socialnega varstva, izobraževanja za vse in boljša ozaveščenost o potrebah in pravicah otrok (A future without child labour, 2002:57).

Država mora oblikovati ustrezen zakonski okvir za zaščito otrok. Predvsem mora določiti najnižjo starost za zaposlitev, jasno opredeliti nevarne in najhujše oblike dela in regulirati različna področja zaposlovanja otrok, od kmetijstva do sive ekonomije. Zakonska določila morajo biti usklajena tudi z zahtevami po izobraževanju otrok in njihovi socialni varnosti. Predvideti morajo načine nadzora, tudi delo inšpektorjev in ustrezne kazni za kršitelje. Splošnim zakonskim smernicam pa morajo slediti še programi, ki pomagajo specifičnim skupinam otrok, kot so otroci z ulice, sirote, zapuščeni otroci, deklince in tisti, ki živijo in delajo na podeželju (A future without child labour, 2002:82, 83). S tako usklajeno zakonsko ureditvijo lahko države zaščitijo otroke pred izkoriščanjem in jim zagotovijo varnost in zdrav razvoj. Vendar vsi zaščitni zakoni nis vedno tudi učinkoviti. Primer neuspelega vladnega načrta je bila predstavitev Harkinovega zakona v ameriškem kongresu leta 1992. Predlog zakona je predvidel prepoved uvoza izdelkov, ki so jih naredili otroci, mlajši od 15 let. Posledice so bile drugačne od pričakovanih. V strahu pred sprejetjem ameriškega zakona in izgubo dobička so v Bangladešu preventivno odpustili 50 tisoč delavcev, zaposlenih v tekstilni industriji. Med odpuščenimi je bilo veliko otrok, ki so bili nato prisiljeni sprejeti še težja in zdravju bolj škodljiva, pa tudi slabše plačana

dela (Bellamy, 1997:23).¹⁰ Sicer pa so kritiki predlogu Harkinovega zakona očitali, da gre za tipičen primer protekcionizma – za izničenje tuje konkurence in nudenje pomoči domači industrijski panogi (Seabrook, 2001:21-22). K neposrednemu napadu na gospodarske panoge, ki zaposlujejo otroke, pozivajo tudi nekatere javne pobude. Potrošnike razvitih držav nagovarjajo, naj kupujejo izdelke, označene s posebnimi nalepkami. Te zagotavljajo, da je izdelek narejen po mednarodnih predpisih in ne z otroškim delom. Tak primer je svetovna neprofitna organizacija Rugmark, ki bije bitko z izkoriščanjem otroškega dela tako, da s posebnimi nalepkami označi preproge tistih proizvajalcev, ki ne izkoriščajo otroške delovne sile. Za pridobitev Rugmarkove blagovne znamke mora zaprositi proizvajalec sam, Rugmark pa z nenapovedanimi inšpekcijskimi pregledi preverja, ali so v procesu izdelave bili vključeni tudi otroci ali ne. V programu sodelujejo za zdaj proizvajalci preprog iz Indije, Nepala in Pakistana, kjer je največ izkoriščanih mladih tkalcev. V končno ceno preproge pa je všteti tudi denar, ki ga program namenja izobraževanju nekdanj izkoriščanih otrok (Help change a small part of the world, 2002). Rugmarkova nalepka tako na eni strani povečuje informiranost in ozaveščenost mednarodne javnosti in izkoriščanim otrokom omogoča boljše življenje. Toda mednarodna javnost lahko s takimi pritiski vpliva le na izvozno usmerjene industrijske panoge, ki zaposlujejo le pičel 5-odstotni delež zlorabljenih otrok (IPEC action against child labour. Achievements, lessons and indications for the future, 1999:30). Prepoved uvoza blaga, narejenega z otroškim delom, in bojkotiranje prodaje in nakupa teh izdelkov pa utegne imeti škodljive posledice predvsem za otroke. Arvind Panagariya (1996) tako opozarja, da so otroci zaposleni v številnih različnih panogah, zato lahko osredotočanje le na izdelavo preprog povzroči preprosto selitev v kakšno drugo panogo tekstilne industrije ali pa v gradbeništvo in gospodinjstvo, lahko pa celo v kakšno od najhujših oblik otroškega dela. Po njegovem lahko nalepke, kot je Rugmarkova, ustvarijo dvojni trg – enega za cenene preproge, ki so jih naredili otroci, kar pomeni še nižja plačila zanje, in trg za dražje preproge, opremljene z nalepko, ki so jih naredili odrasli. Dvomi tudi v učinkovitost Rugmarkovih inšpektorjev. Teh je premalo. Ob ustanovitvi programa leta 1994 jih je bilo namreč polno zaposlenih le pet.

---

¹⁰ Tekstilna industrija v Bangladešu je močno odvisna od izvoza v Združene države Amerike. V letu 1994 so tja izvozili kar 60 odstotkov svoje proizvodnje in zaslužili 900 milijonov ameriških dolarjev (Bellamy, 1997:23).

Sicer pa mora država utrditi tudi enotne standarde za zaščito otrok, ki jih ponujajo mednarodne konvencije. Zbrati mora dovolj politične pripravljenosti, jih ratificirati in poskrbeti za uveljavljanje njihovih določil. Konvencijo MOD št. 182 o najhujših oblikah otroškega dela je do zdaj ratificiralo 132 držav, med njimi Slovenija (8. maja 2001) in Združene države Amerike (2. decembra 1999). A prav ZDA so pri pogajanjih o končnem besedilu konvencije pokazale precejšnjo togost. Zavzele so se namreč za karseda ohlapen okvir, ki ne zahteva večjih sprememb državne zakonodaje in prakse. Zahtevale so, da se prepove le okrutne oblike otroškega dela, kot so prisilno delo in delo v industriji seksa in droge in da se iz besedila konvencije izvzame termin takojšnja odprava otroškega dela in se ga zamenja s terminom učinkovita odprava otroškega dela. Konvencije sicer niso bile pripravljene ratificirati (Child labour, 1999). ZDA pa niso ratificirale nobenega drugega takega dokumenta, niti konvencije MOD št. 138 o minimalni starosti, ki jo je do zdaj ratificiralo 119 držav, tudi Slovenija (29. maja 1992). Združene države so se poleg Somalije edine vzdržale tudi pri najhitreje sprejeti konvenciji v zgodovini OZN – konvenciji o otrokovih pravicah, ki jo je ratificiralo kar 191 držav sveta (Slovenija 6. julija 1992). Robert Traer (2000) meni, da zato, ker jo ameriški republikanski in katoliški krogi interpretirajo kot grožnjo družini in starševski avtoriteti. ZDA tako kažejo le blede željo po rešitvi problema, otroško delo pa bo brez sodelovanja gospodarskih in političnih velesil težko odpraviti. Prav tako ne gre pričakovati večjih premikov na bolje, dokler ne bo Indija, država z najvišjim absolutnim številom zaposlenih otrok, pokazala več politične volje za odpravo problema (The small hands of slavery. Bonded child labour in India, 1996). Po uradnih podatkih popisa iz leta 1991 dela v Indiji kakšnih 11 milijonov otrok, mlajših od 14 let, to je skoraj 4 odstotke vse indijske delovne sile (Child labour and India, 2002). Po ocenah nekaterih mednarodnih nevladnih organizacij je ta številka znatno višja in se giblje med 60 in 115 milijoni otrok (The small hands of slavery. Bonded child labour in India, 1996). In kljub takim številkam Indija ni ratificirala dveh temeljnih konvencij MOD št. 138 in št. 182. Ratificirala pa je konvencijo OZN o otrokovih pravicah, a s pridržkom, in to prav pri 32. členu, ki govori o odpravi otroškega dela. V posebni deklaraciji se je zavzela za postopno uveljavljanje drugega odstavka 32. člena, ki državi nalaga določitev minimalne starosti za zaposlitev. V deklaraciji priznava, da veliko indijskih otrok dela, a hkrati poudarja, da bi bilo v državah v razvoju »nepraktično nemudoma predpisati starostne

meje za različne vrste zaposlitev«. S tem se je precej ogradila od njenega uresničevanja (Declarations and reservations to the Convention on the rights of the child, 1989). Kot je očitno na primeru Indije, se tudi sicer uradne ocene o otroškem delu pogosto razhajajo z ocenami mednarodnih nevladnih organizacij. Deloma gre razlike pripisati različnim raziskovalnim metodam, morda državnemu prikrievanju podatkov in pretiravanju mednarodnih organizacij, velikokrat pa so uradni podatki rezultat zelo slabega delovanja države, ki svojega prebivalstva preprosto ni sposobna niti prešteti, kar pomeni, da nima urejenih niti matičnih knjig. Otrok ima ob rojstvu pravico do imena in državljanstva, torej pravico do vpisa v matično knjigo, kot to določa 7. člen konvencije OZN o pravicah otroka. Vsako leto se rodi na svetu približno 40 milijonov neprijavljenih otrok, kar tretjina vseh novorojenih (Dow, 1998:5). Teh otrok uradno ni in so zato brez pravic. Niso socialno in zdravstveno zavarovani, ne morejo se šolati. Brez rojstnega lista tudi ne morejo dokazati, da so premladi, da bi delali ali služili vojaščino. So lahek plen za trgovce z belim blagom, ki iščejo žrtve za delo v prostituciji in nezakonitih dejavnostih. Države so zato dolžne preštovati svoje prebivalstvo, sicer ne bodo mogle nikoli nadzorovati in preprečevati nezakonitega zaposlovanja otrok. Brez urejenih matičnih knjig država ne more izpolnjevati niti temeljnih funkcij, kot sta nakup zadostnih količin cepiv in gradnja ustreznega števila šol (Dow, 1998:5). Naloga države je tudi, da prednostno vlaga v razvoj šolstva. Priskrbeti mora subvencije za šolske knjige in prehrano ter staršem približati dolgoročne koristi izobraževanja otrok. Tako se ne bi šolali le dečki in prvorojenci. Posebno pozornost mora posvetiti šolanju deklic in otrokom z roba družbe – iz zelo revnih družin, iz družin priseljencev in invalidnim otrokom. Zagotoviti mora obvezno osnovno šolanje, ki traja, dokler otrok ne doseže minimalne starosti za zaposlitev, in nenazadnje poskrbeti za potrebno infrastrukturo – za primerno opremljene šole z elektriko, sanitarijami, gretjem, pa tudi za dobro izobražene in primerno plačane učitelje (A future without child labour, 2002:84, 85). Za splošno, brezplačno in obvezno osnovno šolo do leta 2015 se zavzema tudi Unesco (The Dakar framework for action, 2000:43). V številnih državah je osnovno šolanje otrok še vedno precej redko. Posebej skrb zbujujoče je prepočasno vključevanje otrok v osnovno šolanje v državah podsaharske Afrike, arabskih držav severne Afrike in Bližnjega vzhoda ter južne in zahodne Azije, kjer živi kar 95 odstotkov otrok, ki ne hodijo v šolo (The Dakar framework for action, 2000:11).

Kjer so države prepočasne in neučinkovite, vskočijo mednarodne nevladne organizacije. Te pomagajo otrokom, ki so že izkoriščani in zato ne morejo čakati na oblikovanje vladnega načrta za njihovo rehabilitacijo. Ena takih organizacij je Shoishob, ki deluje v Dhaki v Bangladešu. V njene izobraževalne programe je vključenih okoli 3 tisoč otrok, ki delajo v tujih gospodinjstvih. Učijo se v improviziranih učilnicah po dve ali tri ure na dan. Pouk je največkrat ob popoldnevih, takrat je namreč dela v gospodinjstvu najmanj, zato jim ga gospodarji dovolijo obiskovati (Seabrook, 2001:100). Mnogi avtorji se strinjajo, da je za otroke, ki že delajo in odločujoče prispevajo k preživetju družine, primernejše postopno reševanje problema otroškega dela kot pa nenadna prekinitve delovnega razmerja (Rahman v Seabrook, 2001:100). Nepremišljeno reševanje brez ustreznega ozadja – načrta rehabilitacije otrok in pomoči njihovim družinam – lahko povzroči otrokom še več trpljenja, lahko prinese še nevarnejšo zaposlitev in še nižje plačilo. Zato številni avtorji podpirajo neformalno izobraževanje zaposlenih otrok v okviru mednarodnih nevladnih organizacij (Lone, 1996:29).

5. SLOVENIJA IN DELO OTROK

5.1. Zaščita otrok v slovenski zakonodaji

Temeljne človekove pravice in svoboščine, torej tudi pravice otroka, so zapisane v ustavi (UL RS 33/91). Ta v 53. členu določa, da država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to varstvo potrebne razmere. Otrokom gre po 56. členu ustave posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem. Ustava poleg tega v 8. členu veleva, da morajo biti zakoni in drugi splošni predpisi v Sloveniji v skladu s splošnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. V 153. členu pojasnjuje, da naj bodo zakoni v skladu z mednarodnimi pogodbami, ki jih je ratificiral Državni zbor. Ustava torej nalaga neposredno uporabo določil ratificiranih mednarodnih pogodb.¹¹ Otroka tako pred zlorabami dela ščitijo tudi mednarodne konvencije, ki jih je Slovenija ratificirala.¹²

---

¹¹Slovenska ustava velja za moderno, saj sledi trendom v sodobni mednarodni skupnosti – tudi z vidika doseženih standardov mednarodnega prava, še posebej s področja varstva človekovih pravic (Pogačnik, 1997:34).

¹²Te konvencije so: Konvencija ZN o otrokovih pravicah (UL RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992), Dopolnilna konvencija ZN o odpravi suženjstva, trgovine s sužnji ter ustanov in praks podobnih suženjstvu (UL RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992), Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (UL RS-MP 9-55/1992,

Sicer pa slovenska delovnoppravna zakonodaja varuje otroke pred zlorabami dela neposredno s prepovedjo opravljanja dela pred določeno starostjo in s posebnimi ukrepi varstva pri delu (Belopavlovič, 1992:140). Zakon o delovnih razmerjih v 19. členu določa, da smejo pogodbo o zaposlitvi skleniti le osebe, ki so dopolnile 15 let (UL RS 42/2002). Pogodba, sklenjena z mlajšo osebo, je nična. Ta starost je absolutni pogoj, kar pomeni, da z osebo, ki še ni dopolnila 15 let, ni mogoče skleniti zakonitega delovnega razmerja. Starost 15 let je kot mejnik določena glede na psihofizične sposobnosti otroka, hkrati pa je to čas, ko otroci zaključijo obvezno osnovno šolanje. Zakon o osnovni šoli v 4. členu določa, da morajo starši ali skrbniki zagotoviti, da bo njihov otrok izpolnil osnovnošolsko obveznost (UL RS 12/1996, 33/1997). Ta traja 9 let, kot je zapisano v 3. členu zakona. Po 45. členu zakona morajo starši v prvi razred osnovne šole vpisati otroke, ki bodo v koledarskem letu, v katerem bodo začeli obiskovati šolo, dopolnili 6 let.¹³ Iz tega izhaja, da otroci pred 15 letom ne morejo sklepati delovnega razmerja. Pri tem so neposredno uporabne tudi določbe konvencije MOD št. 138 o minimalni starosti za sklenitev delovnega razmerja. Drugi člen te konvencije določa, da se otroci lahko zaposlijo po zaključenem obveznem šolanju, a ne pred 15. letom, kar je povsem v skladu z 19. členom zakona o delovnih razmerjih. V 3. členu konvencija še določa, da minimalna starost za opravljanje katerega koli dela, ki bi utegnilo ogroziti zdravje, varnost ali moralno otrok, ne sme biti nižja od 18 let, kar v Sloveniji prav tako ureja zakon o delovnih razmerjih, in sicer v 195. členu. Isti člen še določa, da se osebi, ki še ni dopolnila 18 let, ne sme naložiti dela, ki se opravlja pod zemljo ali pod vodo, ki objektivno presega telesne in psihološke sposobnosti mlade osebe, ki vključuje škodljivo izpostavljanje strupenim in karcinogenim dejavnikom ter sevanju, pa tudi izjemnemu mrazu, vročini, hrupu ali vibracijam, pri katerem je tveganje nesreč precejšnje, mlada oseba pa ga ne more prepoznati ali se mu izogniti zaradi nezadostne pozornosti, pomanjkanja izkušenj ali usposobljenosti. Delavcu, ki še ni dopolnil 18 let starosti, se tudi ne sme naložiti drugih opravil, ki bi ogrožala njegovo varnost, zdravje in razvoj. Določila 195. člena zakona o delovnih razmerjih tako sovpadajo tudi z določili priporočila MOD št. 190 h

---

RS 35/1992), Konvencija MOD št. 90 o nočnem delu otrok v industriji (UL RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992), Konvencija MOD št. 29 o prisilnem ali obveznem delu (UL RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992), Konvencija MOD št. 138 o minimalni starosti za sklenitev delovnega razmerja (UL RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992), Konvencija MOD št. 182 o prepovedi najhujših oblik otroškega dela in takojšnjemu ukrepanju za njihovo odpravo (UL RS-MP 7/2001).

¹³Trenutno je devetletni osnovnošolski program še v poskusnem obdobju. Starši lahko še vedno otroke, ko so stari 7 let, vpišejo v obvezno osemletko. A kljub temu starostna meja 15 let za zaposlovanje ostaja nespremenjena.

konvenciji št. 182 o prepovedi najhujših oblik otroškega dela. Priporočilo v 2. poglavju opredeljuje vse oblike dela, ki so v slovenskem zakonu o delovnih razmerjih navedene kot nevarna dela in ki jih je treba odpraviti. Nadalje zakon o delovnih razmerjih v 196. členu določa, da delovni čas osebe, ki še ni dopolnila 18 let, ne sme biti daljši od 8 ur na dan in 40 ur na teden. Tudi to določilo je absolutno, kar pomeni, da zakon ne dopušča nobene izjeme, ki bi omogočala, da bi oseba, mlajša od 18 let, delala prek polnega delovnega časa. Sicer pa takega določila v mednarodnih konvencijah o delu otrok ni. MOD upošteva 43-urni delovni teden, kot to v povprečju narekujejo zakonodaje posameznih držav (Every child counts: New global estimates on child labour, 2002:34). Člen 197 zakona o delovnih razmerjih nepolnoletni osebi prepoveduje tudi opravljanje nočnega dela. Taka oseba ne sme delati med 22. uro in 6. uro naslednjega dne. V kulturni, umetniški, športni in oglaševalski dejavnosti pa ne sme delati med 24. in 4. uro. Izjemoma zakon dopušča, da oseba, mlajša od 18 let, dela ponoči v primeru višje sile, ko tako delo traja določen čas in mora biti izvršeno takoj, pa zanj ni na voljo dovolj polnoletnih delavcev. Slovenski zakon je tu strožji od konvencije MOD št. 90 o nočnem delu otrok v industriji, ki v 2. členu določa, da med 22. uro in 6. uro naslednjega dne ne smejo delati osebe, mlajše od 16 let. Ta konvencija je torej postavila nižjo starostno mejo, kot jo pozna slovenska delovnoppravna zakonodaja. Poleg tega slovenski zakon o delovnih razmerjih ureja tudi področja umetniške, oglaševalske in športne dejavnosti, česar ne ureja še nobena mednarodna konvencija o zaščiti pred zlorabo dela otrok.

Tudi kazenski zakonik Slovenije posebej opredeljuje kazniva dejanja, pri katerih je objekt kazenskopravnega varstva otrok (UL RS 63-2167/1994, 70/1994, 23-1035/1999). Pomembni so predvsem naslednji členi: 185. člen, ki za zvodništvo mladoletne osebe predvideva zaporno kazen od enega do 10 let, 186. člen, ki za posredovanje pri prostituciji mladoletnih oseb določa zaporno kazen od enega do 10 let, in 187. člen, ki pravi, da se osebo, ki zlorabi mladoletnika za prikazovanje in izdelavo pornografskega gradiva, kaznuje z zaporom do treh let. Pomemben je še 201. člen, ki opredeljuje zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje z njo. V drugem odstavku določa, da se roditelj, posvojitelj, skrbnik in druga oseba, ki sili mladoletno osebo k pretiranemu delu ali k delu, ki ni primerno njeni starosti, ali jo iz koristoljubja navaja k beračenju ali k drugim dejanjem, ki so škodljiva za njen razvoj, ali z njo surovo ravna ali jo trpinči, kaznuje z zaporom do treh let. Določila

kazenskega zakonika torej navajajo oblike zlorab dela otrok, ki jih v 3. členu navaja tudi konvencija MOD št. 182. To so prisilno delo, zloraba otrok za prostitucijo in pornografijo in vsa dela, ki ogrožajo otrokovo zdravje, varnost in moralo.

5.2. Zadovoljivost varstva otrok v Sloveniji pred zlorabami dela

Slovenija je ratificirala tudi konvencijo OZN o otrokovih pravicah, ki v 32. členu posega neposredno na področje dela otrok. Ta člen države podpisnice zavezuje k zaščiti otrok pred ekonomskim izkoriščanjem in katerim koli delom, ki lahko ovira otrokovo šolanje ali škodi njegovemu telesnemu in duhovnemu razvoju. Konvencija od držav podpisnic zato zahteva, da določijo najnižjo starostno mejo za zaposlovanje, opredelijo delovni čas, ki je primeren za otroke, in ustrezne delovne pogoje, kot tudi sankcije za učinkovito izvajanje teh določb. Tako varstvo, opredeljeno v 32. členu konvencije (in v ostalih členih zgoraj omenjenih mednarodnih konvencij), veljavni predpisi otrokom v Sloveniji nedvomno nudijo (Belopavlovič, 1992:154). V maju 2000 je OZN sprejel še dva opcijska protokola h konvenciji o otrokovih pravicah: opcijski protokol o otrocih v oboroženih spopadih in opcijski protokol o prodaji otrok, otroški prostituciji in otroški pornografiji. Slovenija je oba protokola podpisala 8. septembra leta 2000, Državni zbor ju še ni ratificiral. Ratifikacija pa bi bila pomembna, saj delovnoppravna zakonodaja in kazenski zakonik ne obravnavata prodaje otrok in zlorab otrok v oboroženih spopadih.

5.3. Podatki o zlorabah dela otrok na Slovenskem

Literature o zlorabi dela otrok v slovenskem okolju ni. Avtorji raziskovalnega projekta »Slabo ravnanje z otroki v Sloveniji: opažanje in obravnavanje« takih zlorab tudi niso zasledili (Pavlovič in drugi, 1997).¹⁴ Tudi okrožna državna tožilstva v času od januarja 1995 do julija 2000 niso obravnavala nobenega primera zlorab dela otrok.¹⁵ Obravnavala so le primere fizičnega trpinčenja, pretepanja in zanemarjanja

---

¹⁴Avtor raziskave Zoran Pavlovič je v osebnem pogovoru 21. avgusta 2000 dejal, da sta mu pri nastajanju raziskave le dve socialni delavki povedali, da so nekateri učenci v času sezonskih kmečkih opravil prihajali v šolo bolj utrujeni.

¹⁵Zaključek temelji na podatkih zbranih po pregledu arhiviranih kazenskih ovadb po 201. členu kazenskega zakonika za obdobje januar 1995 - julij 2000 (dovoljenje za vpogled je v juliju 2000 izdalo ministrstvo za pravosodje) in podatkih zbranih z intervjujem s Savico Pureber z Višjega državnega tožilstva v Ljubljani, 24. maja 2000.

¹⁵Zanimiv je še podatek, da se v slovenski sodni praksi vsaj do septembra 2000 niso nikoli sklicevali na mednarodne konvencije, ki ščitijo otroka pred zlorabami dela (pogovor s Savico Pureber z Višjega državnega tožilstva v Ljubljani, 24. maja 2000).

otrok. Tudi primere, ko starši otrok niso hranili in niso skrbeli za njihovo telesno higieno in obleko. Precej je bilo primerov psihičnega zlorabljanja in ustrahovanja. Redki pa so bili primeri prekomernega obremenjevanja otrok z gospodinjskimi opravili, nekaj je bilo tudi primerov uličnega igranja otrok na instrumente. V sodnih spisih pa ni bilo nikoli ugotovljeno, da bi kdaj šlo za zlorabo dela otrok. Zanimivo je tudi, da v sodnih spisih ni bil obravnavan niti en primer beračenja, pa čeprav je navajanje k beračenju iz koristoljubja v 201. členu kazenskega zakonika opredeljeno kot kaznivo, in čeprav je kar nekaj otrok – beračev – mogoče videti tudi na ulicah slovenskih mest.

SKLEPI

Na svetu je med 5. in 17. letom starosti ekonomsko aktivnih okoli 352 milijonov otrok. Kar 93 odstotkov jih živi v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki. Med njimi je največ takih, ki so zlorabljeni za najhujše oblike dela. Latinska Amerika prednjači po številu otrok, zlorabljenih v prostituciji, predvsem v seksualnem turizmu (750 tisoč otrok), sledi ji Azija (550 tisoč otrok). Latinska Amerika prednjači tudi po številu otrok, ki jih kriminalne združbe vsako leto prodajo za kakšno izmed najhujših oblik dela (okoli 550 tisoč otrok). Približno 250 tisoč prodanih otrok prihaja iz Azije, okoli 200 tisoč pa iz Afrike. Na vrhu lestvice števila zlorabljenih otrok v oboroženih spopadih sta Afrika in Azija - po 120 tisoč otrok. Prisilno delo in odplačevanje dolgov staršev z delom otrok pa ima tragične razsežnosti v Aziji, kjer je v skupini najhujših del zlorabljenih kar 5 milijonov otrok in pol.

Največ otrok, ki delajo, je s podeželja, kjer je zelo težko ali skorajda nemogoče uveljaviti minimalno starostno mejo, potrebno za nastop na trgu dela. Sicer pa otroci delajo iz različnih razlogov. Prvi med njimi je revščina, ki jo je globalizacija na podeželju še poglobila. Kmetje ne morejo tekmovati na svetovnem gospodarskem trgu. Čeprav otroci niso dobro plačani in je njihovo delo povsod podcenjeno, znatno, včasih celo odločilno, prispevajo k družinskemu proračunu in preživetju družine. Delo otrok spodbuja tudi nedostopnost šolanja ali pa njegova slaba kakovost. Starši otroke pogosto raje pošljejo delat, ker jim to prinaša takojšnji učinek. Druga dva dejavnika, ki prav tako vzpodbujata delo otrok, so še podkupljene oblasti, ki omogočajo tujim vlagateljem nemoteno zlorabo otrok na tako imenovanih prostih

conah in bohotenje birokracije na račun napredovanja šolskih sistemov. Svoje k ohranjanju in širjenju števila otrok, ki delajo, prispevajo tudi toga kulturna in družbena pravila.

V državah v tranziciji je otrok, ki delajo, okoli 2 odstotka in pol vseh ekonomsko aktivnih otrok na svetu. Najbolj so ogroženi otroci, ki živijo na ulici. Velikokrat so tarča trgovine. Kriminalci jih prepeljejo v kako drugo državo zahodne Evrope in jih prisilijo v prostitucijo. Zaradi slabih življenjskih razmer se prebivalci držav v tranziciji tudi sami odločijo za beg v razvitejše države. Na cilju pa se, tudi otroci, pogosto znajdejo v krempljih združb, ki se ukvarjajo s prostitucijo in z drugimi nezakonitimi dejavnostmi.

V razvitih državah je približno 4 odstotke vseh ekonomsko aktivnih otrok. Presenetljivo veliko jih je zlorabljenih za prostitucijo, okoli 420 tisoč, večina jih je bila pred tem tudi žrtev trgovanja. Za druge nezakonite dejavnosti jih je v razvitih državah zlorabljenih okoli 110 tisoč, predvsem jih rekrutirajo dobro organizirane kriminalne združbe, kot je italijanska mafija. Največ pa jih dela v usnjarski, obutveni in tekstilni industriji, v gradbeništvu, kmetijstvu, ribištvu, trgovini in drobnih obrti. Pogosto so to otroci, ki pripadajo etničnim manjšinam in skupinam priseljencev. Zadnji čas postaja vse bolj privlačno tudi delo v industriji zabave, oglaševanja in v športu. Ni pa jasno, ali gre pri tem za zlorabo dela otrok ali ne. Vsekakor mednarodne humanitarne organizacije, tudi MOD in Unicef, teh otrok še ne preštevajo in jih ne vključujejo v svoje klasifikacije o zlorabah dela.

V Sloveniji, kot kaže po zbranih podatkih, ne poznamo zlorab dela otrok zunaj družine, ki so razširjene drugod po svetu. Obstaja pa beračenje otrok, ki je po kazenskem zakoniku kaznivo, a ga sodišča ne preganjajo. Sodišča obravnavajo pretežno primere, ko otroke zanemarjajo in trpinčijo starši in sorodniki.

Otroško delo povsod po svetu zajezujejo predvsem z zakonsko prisilo. Zbir zapovedi, ki državljanom narekuje, kako je potrebno ravnati in predpisuje kazni za tiste, ki ga kršijo, je seveda nujen. Vendar gre pri tem bolj za gašenje požara. Izkoriščanje otrok, tudi njihovega dela, je namreč najprej etični problem in kot takega ga bo težko izkoreniniti na ravni zavesti sodobnega človeka. Za rešitev bo torej potreben veliko večji premik, ki bi mu lahko rekli kar napredek človeštva.

VIRI

(2002) »A future without child labour« Geneva: International labour office, International labour conference, 90th Session, Global Report, <http://www.ilo.org/public/english/standards/decl/download/global3/intro.pdf> (05.01.2003).

Ashagrie, Kebebew (1997) »Statistics on working children and hazardous child labour in brief«. Geneve: International labour organisation, Bureau of statistics, http://www.woek.de/pdf/ka_ilo_statistics_hazardous_child_labour.pdf (22.12.2002).

Bales, Kevin (2000) I nuovi schiavi. La merce umana nell'economia globale. Milano: Feltrinelli.

Bauman, Zygmunt (1998) Globalization: The human consequences. Cambridge: Polity Press.

Belopavlovič, Nataša (1992) Zagotavljanje pravic otroka na področju dela. V Alenka Šelih (ur.) Pravni vidiki otrokovih pravic, 140-155. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.

Bellamy, Carol (1996) »The state of the world's children 1997«. New York: za UNICEF Oxford University Press, <http://www.unicef.org/pubsgen/sowc97/sowc97.pdf> (25.11.2002).

Benevene, Paola (1998) »I diritti dell'infanzia« V Antonio Augenti (ur.) Annali della Pubblica Istruzione 3-4, 141-152, <http://www.annaliistruzione.it/Riviste/030498/030498sm.pdf> (03.01.2003).

Bequele, Assefa (1986) Child labour: Questions and answers. V Assefa Bequele (ur.) International labour office breafing manual, 10-18. Geneva: ILO.

Besse, Martine (1997) Who are the street children? Educational game. New York: UNICEF.

Black, Maggie (1993) Calls for action to end child labour. First call for children 4, 6.

(1997) »Cape Town Principles and best Practice on the Prevention of Recruitment of children into the armed Forces and Demobilization and social Reintegration of Child Soldiers in Africa«. V Child and Young Adult Soldiers, International Guidelines for policy Decisions, <http://ginie1.sched.pitt.edu/childsoldiers/conventions.html#Capetown%20Principles> (13.06.2002).

(1998) »Carta di impegni per promuovere i diritti dell'infanzia e dell'adolescenza ed eliminare lo sfruttamento del lavoro minorile«. V Antonio Augenti (ur.) Annali della Pubblica Istruzione 3-4, 263-270, <http://www.annaliistruzione.it/Riviste/030498/030498sm.pdf> (03.01.2003).

Cavallo, Melita (2000) Il sentimento dell'infanzia: Come ritrovarlo. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 11-19. Milano: Franco Angeli.

(1999) »Child domestic work«. Florence: Innocenti research centre, Innocenti digest, 5, <http://www.unicef-icdc.org/publications/pdf/digest5e.pdf> (22.11.2002).

(1999) »Child labour«. Geneva: International labour office, International labour conference, 87th Session, Report IV (2A), <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/rep-iv2a.htm> (09.01.2003).

(2002)»Child labour and India«. V Embassy of India, Washington DC, Policy statements, http://www.indianembassy.org/policy/Child_Labor/childlabor.htm (08.12.2002).

(1998) »Child labour: Targeting the intolerable«. Geneva: International labour office, International labour conference, 86th Session, Report VI (1), <http://www.ilo.org/public/english/comp/child/publ/target/target.pdf> (31.05.2002).

(2002) »Children trafficking«. Geneva: UNICEF, <http://www.unicef.org/programme/cprotection/focus/trafficking/issue.htm> (12.06.2002).

Dallem Siqueira, Dulce Priscilla (2000) Lo sfruttamento dei minori in Brasile. V Melita Cavallo (ur.) *Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa*, 216-223. Milano: Franco Angeli.

Dashkov, Genady (2000) Componenti nazionali e internazionali nelle strategie di contrasto della delinquenza giovanile in Russia. V Melita Cavallo (ur.) *Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa*, 183-189. Milano: Franco Angeli.

(1989) »Declarations and Reservations to the Convention on the Rights of the Child«. V Office of the High Commissioner for Human Rights, <http://www.unhcr.ch/html/menu2/6/crc/treaties/declare-crc.htm> (16.10.2002).

De Leo, Gaetano (2000) Lo sfruttamento dei minori da parte delle organizzazioni criminali di stampo mafioso. V Melita Cavallo (ur.) *Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa*, 85-110. Milano: Franco Angeli.

Dini Ciacci, Margherita (2000) Le cifre della vergogna. V Melita Cavallo (ur.) *Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa*, 31-38. Milano: Franco Angeli.

(1956) Dopolnilna Konvencija Organizacije Združenih narodov o odpravi suženjstva, trgovine s sužnji ter ustanov in praks podobnih suženjstvu. Uradni list RS-MP 9-55/1992, RS35/1992, Ljubljana.

Dow, Unity (1998) »Birth registration: The first right«. New York: UNICEF, *The progress of nations 1998*, 5-11, <http://www.unicef.org/pon98/pon98.pdf> (28.12.2002). (2002) »Every child counts: New global estimates on child labour«. Geneva: International labour office, <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipecc/simpoc/others/globalest.pdf> (08.01.2003).

Fromont, Michel (1993) *Fighting indifference and inaction*. World of work 40, 6-7.

Gattoni, Mara (2000) Lo sfruttamento dei bambini nella prostituzione: Una popolazione di piccoli schiavi. V Melita Cavallo (ur.) *Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa*, 51-63. Milano: Franco Angeli.

Heady, Christopher (2000) »What is the effect of child labour on learning achievement? The evidence from Ghana«. Florence: Innocenti research centre, *Innocenti working papers*, 79, <http://www.unicef-icdc.org/publications/pdf/iwp79.pdf> (07.01.2003).

(2002) »Help change a small part of the world«. Washington: Rugmark foundation, <http://www.rugmark.org/> (12.01.2003).

- (1997) »International Standard Classification of Education«. V UNESCO Standard-setting Instruments and Orientation Texts, http://www.unesco.org/education/docs/isced_1997.htm (08.06.2002).
- (1995) »International Working Group on Child Labour«. V Michel Bonet (ur.) Child workers in Asia, 2-3, <http://www.cwa.tnet.co.th/Vol11-2&3/contents.htm> (03.06.2002).
- (1999) »IPEC action against child labour. Achievements, lessons and indications for the future«. Geneva: International labour office, <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/imp99/report.pdf> (10.01.2003).
- (1948) Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 90 o nočnem delu otrok v industriji. Uradni list RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992, Ljubljana.
- (1973) Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 138 o minimalni starosti za sklenitev delovnega razmerja. Uradni list RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992, Ljubljana.
- (1999) Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 182 o prepovedi najhujših oblik dela otrok in takojšnjem ukrepanju za njihovo odpravo. Uradni list RS-MP7/2001, 23.3.2001, Ljubljana.
- (1930) Konvencija Mednarodne organizacije dela št. 29 o prisilnem ali obveznem delu. Uradni list RS-MP 15-86/1992, RS 54/1992, Ljubljana.
- (1989) Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah. Uradni list RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992, Ljubljana.
- Lerner, Robert (2000) *Minori e criminalita' in Peru'*. V Melita Cavallo (ur.) *Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa*, 203-215. Milano: Franco Angeli.
- Lewnes, Alexia (1994) *Cracking down on child pornography. First call for children 2, 1-4.*
- Loiodice, Isabella (2000) »Contro« il lavoro minorile. Ripensare la formazione, educare al lavoro. Lecce: Pensa multimedia.
- Lone, Patricia (1996) »Keeping girls in school«. New York: UNICEF, The progress of nation 1996, <http://www.unicef.org/pon96/contents.htm> (19.12.2002).
- Magosso, Renzo (2000) Sono 250 milioni e sono bimbi schiavi. *Gente*, 08.06.: 60-66.
- Maslen, Stuart (1998) The use of children as soldiers: The right to kill and be killed? *The international journal of children's rights* 4, 445-451.
- Mattioli, Francesco (1996) *Iqbal Masih non era italiano. Percorsi e strategie del lavoro infantile nell'Italia postindustriale*. Roma: Edizioni Seam.
- (1966) Mednarodni pakt o državljskih in političnih pravicah. Uradni list RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992, Ljubljana.

(1966) Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah. Uradni list RS-MP 9-55/1992, RS 35/1992, Ljubljana.

(1932) »Minimum Age (Non-Industrial Employment) Convention«. V ILOLEX, Database of International Labour Standards, <http://ilolex.ilo.ch:1567/cgi-lex/convde.pl?C033> (09.06.2002).

Moyersoer, Joseph (2000) Lo sfruttamento dei bambini nel lavoro: L'infanzia incatenata. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 39-50. Milano: Franco Angeli.

Occhiogrosso, Franco (2000) Questione minorile e »mafiosita'« in Puglia. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 123-130. Milano: Franco Angeli.

(2000) »Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict«. V United Nations Treaty Collection, <http://untreaty.un.org/English/millennium/law/iv-11.htm> (28.08.2000).

(2000) »Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Sale of Children, Child Prostitution and Child Pornography«. V United Nations Treaty Collection, <http://untreaty.un.org/English/millennium/law/iv-12.htm> (28.08.2000).

O'Shea, Rhona (1996) Why children become soldiers. Children of war 2, 6.

Panagariya, Arvind (1996) »Curbing Child Labour: Rugmark Label on the Mat«. V Times of India, 14.11., <http://www.bsos.umd.edu/econ/panagariya/apecon/ET/TOI4-Child%20Labor-Rugmark-Nov14-96.htm> (07.01.2003).

Pastore, Ugo (2000) Il coinvolgimento dei minori nelle attivita' delle organizzazioni criminali in Campania. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 111-122. Milano: Franco Angeli.

Pavlović, Zoran (1997) Slabo ravnanje z otroki v Sloveniji: Opažanje in obravnavanje. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Placido, Donato (2000) TG Dossier: Bambini schiavi. Roma: RAI. (Videokaseto oddaje, ki je bila objavljena 14.07.2000 na drugem programu RAI-ja hrani avtorica naloge.)

Pogačnik, Miha (1997) Veljavnost mednarodnopravnih pogodb v domači zakonodaji. V Alenka Bogovič (ur.) Pravo in družbene resničnosti, 31-46. Ljubljana: KUD France Prešeren.

(2000) »Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children«. V United Nations Crime and Justice Information Network, http://www.uncjin.org/Documents/Conventions/dcatoc/final_documents_2/convention_%20traff_eng.pdf (11.06.2002).

Puhar, Alenka (1982) Prvotno besedilo življenja. Zagreb: Globus.

Randazzo, Maria Vittoria (2000) Criminalita' e minori in Sicilia: Una lettura del territorio. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 145-153. Milano: Franco Angeli.

(1999) »Recommendation 190 concerning the Prohibition and immediate Action for the Elimination of the worst Forms of Child Labour«. V International labour conference, 87th Session, <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc87/com-chir.htm> (27.01.2000).

(1982) »Resolution concerning statistics of the economically active population, employment, unemployment and underemployment«. V International labour organisation Bureau of statistics, Current international Recommendations and Guidelines on labour Statistics, <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/res/ecacpop.htm> (08.06.2002).

Rosen, Sonia A. (1994) »By the sweat and toil of children: A report to congress«. Washington: U. S. Department of labour, <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat/sweat.pdf> (27.05.2002).

Siddiqi, Faraaz in Patrinos, Harry Anthony (1999) »Child labour: Issues, causes and interventions«. V The World Bank Group, Human Capital Development and Operations Policy Working Papers, 56, <http://www.worldbank.org/education/economic/res/research/wbpub/siddiqi.pdf> (20.11.2002).

Samuelson, Paul A. in Nordhaus, William D. (2001) Economics. Boston: McGraw – Hill Irwin.

Seabrook, Jeremy (2001) Children of other worlds. Exploitation in the global market. London: Pluto Press.

(1999) Slovenski Kazenski zakonik. Uradni list 63-2167/94, št. 70/94, št. 23-1035/99, Ljubljana.

Stanoiu, Rodica (2000) Le organizzazioni criminali e lo sfruttamento dei minori in Romania. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 190-202. Milano: Franco Angeli.

Susser, Marc J. ur. (2000) »Country reports on human rights practices – Colombia 1999«. Washington: U.S. Department of state, Bureau of Democracy, Human Rights, and labour, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/1999/380pf.htm> (14.06.2002).

Sutcliffe, Peter (1993) An evil unbearable to the human heart. World of work 4, 4-5.

Šelih, Alenka (1992) Od tu dalje: poskus sinteze. V Alenka Šelih (ur.) Pravni vidiki otrokovih pravic, 197-202. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

(2000) »The Dakar Framework for Action« Dakar: UNESCO, World Education Forum 2000, Final Report, <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf> (19.12.2002).

(1996) »The small hands of slavery. Bonded Child Labour in India«. V Human Rights Watch Publications, <http://www.hrw.org/summaries/s.india969.html> (13.01.2003).

Tomaševski, Katarina (1993) Women and human rights. New York: Zed Books.

Traer, Robert (2000) »US Ratification of ICESCR? A Strategy for Ratification«. V CESP, Religion and human Rights, http://www.geocities.com/r_traer/Law/ICESCR/Ratification/ushr.strategy.ratification.htm (05.01.2003).

Travi, Sergio (2000) Lo sfruttamento dei bambini nella guerra: I bambini soldato. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 64-72. Milano: Franco Angeli.

Trentin, Antonella (2002) Mai piu' bambini schiavi. Donna moderna, 23.04.: 40.

Tucker, Lee (2000) »Fingers to the bone: United States failure to protect child farmworkers«. New York: Human rights watch, <http://www.hrw.org/reports/2000/frmwkr/index.htm> (27.05.2002).

(1999) »UNICEF annual report 1998«. New York: UNICEF, <http://www.unicef.org/ar98/ar98eng.pdf> (05.01.2003).

(1991) Ustava republike Slovenije. Uradni list št. 33/91, Ljubljana.

(2002) »Victims of trafficking and violence protection act 2000: Trafficking in persons report«. Washington: U. S. Department of state, Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons, <http://www.state.gov/documents/organization/10815.pdf> (11.06.2002).

Violante, Luciano (2000) Lo sfruttamento dei bambini nel mondo. V Melita Cavallo (ur.) Lavoratori eccellenti, Piccoli schiavi di una economia perversa, 21-30. Milano: Franco Angeli.

(2002) Zakon o delovnih razmerjih. Uradni list št. 42/2002, Ljubljana.

(1996) Zakon o osnovni šoli. Uradni list št. 12/96, št. 33/97, Ljubljana.

INTERVJUJA

Zoran Pavlović, avtor raziskave »Slabo ravnanje z otroki v Sloveniji, opažanje in obravnavanje«, 21. avgusta 2000.

Savica Pureber, Višje državno tožilstvo v Ljubljani, 24. maja 2000.

PRILOGA

NEVARNA DELA KOT JIH DOLOČAJO ZAKONODAJE POSAMEZNIH DRŽAV

Zakonodaje posameznih držav določajo, da so dela, ki so nevarna, ker ogrožajo otrokovo fizično in psihično zdravje ter osebnostni razvoj in jih zato lahko opravljajo le osebe, stare vsaj 18 let (izjemoma tudi mlajše), naslednja:

- delo s cirkularko in drugimi nevarnimi rezili,
- delo s stroji na parni pogon,
- delo na žerjavih in dvigalih,
- delo z drugimi nevarnimi stroji in orodji,
- upravljanje vozil,
- delo v klavnicah,
- delo v strojarnah,
- delo v gasilskih in reševalnih brigadah,
- delo na letaliških stezah,
- delo v gradbeništvu,
- izdelava zidakov,

- polaganje kablov,
- varjenje, delo na plavžih,
- zbiranje žlindre (ponekod je starostna meja 14 let),
- rudarjenje, delo v kamnolomih, zlatokopih, delo pod zemljo in delo pod vodo,
- kmetovanje za trg,
- delo v gospodinjstvih (ponekod je starostna meja 16 let),
- prodaja pijač in hrane na železniških postajah (ponekod je starostna meja 14 let),
- ulična trgovina,
- delo v nočnih klubih, barih, igralnicah, cirkusih ipd.,
- delo v tekstilni industriji,
- vozlanje preprog (ponekod je starostna meja 14 let),
- izdelovanje mila (ponekod je starostna meja 14 let),
- izdelovanje vžigalic (ponekod je starostna meja 16 let),
- delo v proizvodnji stekla,
- delo v industriji aluminija (ponekod je starostna meja 16 let),
- delo v gozdarstvu,
- delo v pomorstvu in ladjedelništvu (ponekod je starostna meja 16 let),
- delo v tovarnah sladkorja (ponekod je starostna meja 16 let),
- delo na sodiščih in v zaporih,
- skrb za duševne bolnike.

Vir: (1998) Child labour: Targeting the intolerable. International labour office, Geneva.